

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav primární a preprimární edukace

Sexuální výchova dětí předškolního věku

Bakalářská práce

Autor: Patricie Hýbnerová

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Učitelství pro mateřské školy

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Smetanová

Hradec Králové

2015

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Pedagogická fakulta

Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Patricie Hýbnerová**
Osobní číslo: **P121197**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Učitelství pro mateřské školy**
Název tématu: **Sexuální výchova dětí předškolního věku**
Zadávající katedra: **Ústav primární a preprimární edukace**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í:

Cílem bakalářské práce je zjistit, jakými způsoby je dětem předškolního věku podávána problematika sexuální výchovy v rodině a v mateřské škole. Teoretická část práce je zaměřena na současné poznatky a přístupy v sexuální výchově a na její význam u dětí předškolního věku. Dále jsou uvedeny vývojové teorie dítěte, které jsou nezbytné k pochopení myšlení a vnímání dětí předškolního věku ve vztahu k sexuální výchově. Součástí praktické části je vyhodnocení a interpretace dotazníků, pomocí nichž budou zmapovány názory rodičů předškolních dětí a učitelů mateřských škol na to, jak sexuální výchovu dětem přibližují.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování bakalářské práce:
Seznam odborné literatury:

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Veronika Smetanová**
Ústav primární a preprimární edukace
Oponent bakalářské práce: **PhDr. Pavel Zíkl, Ph.D.**

Datum zadání bakalářské práce: **16.1.2014**
Termín odevzdání bakalářské práce:

L.S.

doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.
děkan

PhDr. Pavel Zíkl, Ph.D.
vedoucí katedry

dne

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové, dne

Anotace

HÝBNEROVÁ, Patricie. *Sexuální výchova dětí předškolního věku*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzita Hradec Králové, 2015. 76 s. Bakalářská práce.

Cílem bakalářské práce je zjistit, jakými způsoby je dětem předškolního věku podávána problematika sexuální výchovy v rodině a v mateřské škole. Teoretická část práce je zaměřena na současné poznatky a přístupy v sexuální výchově a na její význam u dětí předškolního věku. Dále jsou uvedeny vývojové teorie dítěte, které jsou nezbytné k pochopení myšlení a vnímání dětí předškolního věku ve vztahu k sexuální výchově. Součástí praktické části je vyhodnocení a interpretace dotazníků, pomocí nichž budou zmapovány názory rodičů předškolních dětí a učitelů mateřských škol na to, jak sexuální výchovu dětem přibližují.

Klíčová slova: sexuální výchova, předškolní výchova, sexualita, rodina, sexuální zneužívání dětí.

Anotation

HÝBNEROVÁ, Patricie. *Sex education of preschool children*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Univerzita Hradec Králové, 2015. 76 p. Bachelor Degree Thesis.

The aim of this bachelor thesis is to find in which ways the issue of sex education within families and kindergartens is given to children of preschool age. The theoretical part focuses on current knowledge and approaches to sex education, and its importance in education of preschool children. Moreover, the child's developmental theories which are essential for understanding the thinking and perception of preschool children in relation to sexual education are listed in this part. Part of the practical part of the thesis is the evaluation and interpretation of questionnaires, with the help of which the opinions on how to approach sex education for children of both parents' and kindergarten teachers' are analysed.

Key words: sex education, preschool education, preschool children, family, sexual child abuse.

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat své vedoucí bakalářské práce Mgr. Veronice Smetanové za pomoc, odborné vedení a cenné rady, které mi při zpracování této práce poskytla.

Obsah

Úvod

1	Vymezení základních pojmů	- 10 -
2	Historie sexuální výchovy	- 12 -
2.1	Významné mezníky vývoje postojů k sexuální výchově v průběhu 20. st. ...	- 14 -
3	Aktuální přístupy v sexuální výchově	- 15 -
3.1	Sexuální výchova v dnešních kurikulech.....	- 15 -
3.1.1	Sexuální výchova v RVP PV	- 16 -
3.1.2	Program sexuální výchovy dětí předškolního věku	- 18 -
4	Význam sexuální výchovy.....	- 19 -
5	Cíle sexuální výchovy.....	- 21 -
5.1	Pozitivní mezilidské vztahy v rodině i mimo ní	- 21 -
5.2	Hledání pohlavní identity.....	- 22 -
5.3	Prevence před sexuálním zneužitím.....	- 22 -
5.3.1	Projevy sexuálně zneužívaného dítěte předškolního věku	- 23 -
6	Vývojové teorie dítěte ve vztahu k sexuální výchově	- 24 -
6.1	Vývojová teorie Sigmunda Freuda	- 24 -
6.2	Vývojová teorie Jeana Piageta	- 25 -
6.3	Sexuální výchova dle Ondřeje Trojana.....	- 27 -
6.3.1	Dva až tři roky	- 27 -
6.3.2	Čtyři až pět let.....	- 29 -
6.3.3	Pět až šest let.....	- 31 -

7	Obavy rodičů a jejich překonávání	- 33 -
7.1	Nedostatečné znalosti.....	- 33 -
7.2	Chybějící slovník	- 33 -
7.3	Nedostatek jistoty.....	- 34 -
7.4	Strach z předčasného zájmu.....	- 34 -
7.5	Strach z nezájmu	- 34 -
8	Cíl výzkumu.....	- 36 -
8.1	Výzkumné otázky	- 36 -
8.2	Metodologie	- 37 -
8.2.1	Popis výzkumného souboru	- 37 -
8.2.2	Nástroje	- 37 -
8.2.3	Postup při sběru dat.....	- 37 -
8.3	Výsledky výzkumu	- 38 -
8.3.1	Analýza dat získaných z dotazníku pro učitele mateřských škol.....	- 38 -
8.3.2	Analýza výsledku dotazníku pro rodiče dětí předškolního věku	- 54 -
8.4	Shrnutí výsledku výzkumu.....	- 68 -
8.5	Limity výzkumu.....	- 71 -
9	Závěr	- 72 -
	Seznam použité literatury	- 73 -

PŘÍLOHY

Příloha A - Dotazník pro učitele mateřských škol	I
Příloha B - Dotazník pro rodiče dětí předškolního věku	VII

Úvod

Sexuální výchova, zvláště ve spojení s dětmi, je téma, o kterém by se dalo diskutovat celé hodiny. Jedni mají v sobě zakořeněný pocit, že sexuální témata jsou tabu, ve společnosti se o nich nebavíme a už vůbec ne s dětmi. Druzí jsou k těmto tématům velmi otevření, chtěli by dětem předávat informace jinými způsoby a ve větší míře, než jak to dělali jejich rodiče (Uzel, 2006). Každý na tuto problematiku nahlíží jinak – podle toho, v jakém prostředí žije, jaké má on sám zkušenosti, jakým způsobem mu rodina či škola tato témata zprostředkovala (Šilerová, 2003)

Zamysleli jste se někdy nad tím, jaké poznatky ze sexuální výchovy má tříleté, čtyřleté, pětileté dítě? Jaké zkušenosti za pár let svého života již stačilo pochytit? Mnozí rodiče si myslí, že dítěti na takové otázky odpoví, až se dítě samo zeptá. Jenže není moc pozdě? V dnešní době, kde se na nás sexuální tematika valí ze všech stran – v reklamách, na internetu, v televizi, ale i v parku na procházce (např. těhotné ženy, líbající se dvojice) – je dle mého názoru naprosto nezbytné dětem (do)vysvětlovat určitá fakta týkající se našeho běžného života, která jsou pro děti leckdy nepochopitelná. Ne vždy se ale dítě zeptá doma a zeptá se právě v mateřské škole. Jak učitelé reagují? Jaké informace předávají dětem? Jsou stejné, jako je dětem předávají rodiče? A bojí se učitelé reakcí rodičů, pokud poskytují dětem příliš pravdivé informace?

Pozitivní stránkou dnešní otevřenosti k sexuálním tématům je zajisté existence nepřeborného množství informací. Negativní ovšem je, že jsou lehce dostupné (i dětem) a bez diskuze s rodiči či s nějakou jinou blízkou osobou jsou v tu chvíli podané bez jakéhokoli láskyplného podtextu a rodinných hodnot (Burdová, 2011).

Cílem této bakalářské práce je vytvořit celistvý obraz o předávání elementárních poznatků ze sexuální výchovy nejen v rodině, ale i v mateřské škole, kam děti předškolního věku zpravidla docházejí a kde jsou jim díky povinnému Rámcovému vzdělávacímu programu pro předškolní vzdělávání systematicky předávány různé kompetence do jejich života. Práce pojednává nejen o tom, jaké kořeny má u nás sexuální výchova, ale i jak se pohled na sexuální tematiku změnil v průběhu dějin a jak je nejvhodnější elementární poznatky ze sexuální výchovy dětem předškolního věku předávat.

Teoretická část

V teoretické části budou nejprve uvedeny výklady pojmu sexuální výchova a vyjasněny změny, jakými v průběhu dějin výchova prošla. Pokusíme se najít dnešní zakotvení sexuální výchovy v kurikulech, vymezit její význam a cíle. K lepšímu pochopení toho, jaké informace předávat dětem předškolního věku týkající se sexuální výchovy, budou připojeny některé vývojové teorie dítěte. V neposlední řadě bude uvedeno, zda je opravdu důležité překonávat obavy ze sexuálně zaměřených rozhovorů s dětmi, či nikoli.

1 Vymezení základních pojmů

V první kapitole jsou vymezeny definice slov „sex“, „sexualita“ a „sexuální výchova“, které jsou pro další pochopení textu nezbytnou součástí.

*„Slovo **sex** vychází z latinského slova „sexus“ – tj. pohlaví. Je synonymem pro erotiku, anebo v imitaci amerického používání, rovněž ne zcela přesného „to have a sex“ (mít pohlavní styk). Sex je zpravidla fyzický kontakt mezi lidmi spojený se sexuálním vzrušením, jehož cílem je uspokojení pudové potřeby člověka (...) a rozmnožování.“* (Kniha, 2014, s. 19). Je též prostředkem sociální komunikace. Jeho prostřednictvím se sdílí láska, náklonnost obou partnerů, někdy je použit jako usmiřovací element v konfliktu mezi partnery (Kniha, 2014).

***Sexualitu** (Kniha, 2014, s. 19) lze definovat jako prvek lidské biologie, který primárně reprezentuje reprodukční účely a sekundárně je možné na ni také pohlížet jako na zdroj fyzicky příjemných pocitů. (...) Člověk je tedy „tvorem, jenž prochází stejnými mechanismy přírodního výběru jako všichni ostatní savci, přičemž však jeho sexualita je ve srovnání s jinými živočišnými druhy specifická. (...) Člověk nezná dobu říje a je vlastně sexualizován po celý rok. I tím je lidská sexualita do značné míry oddělena od rozmnožování.“* Weiss a Zvěřina (In: Kniha, 2014, s. 19) konstatují, že: *„čím vyšší postavení v žebříčku vývoje druhu živočich zastává, tím složitější je jeho sexualita a jeho sexuálně socializační proces.“*

Jednoduchý výklad **sexuální výchovy** podává Makarenko (In: Nedoma, Barták, Dobiáš, Šulc, 1962, s. 41): „*Pohlavní výchova musí být právě výchovou lásky, to je velikého a hlubokého citu mezi mužem a ženou.*“

V roce 1974 Světová zdravotnická organizace (WHO) zahrnuje do své koncepce i sexuální výchovu, výchovu k sexuálnímu zdraví člověka. „*Sexuální zdraví člověka představuje takový souhrn tělesných, citových, rozumových a společenských stránek člověka jako sexuální bytosti, který obohacuje osobnost, zlepšuje její vztahy k lidem a rozvíjí schopnost lásky.*“ Podle odborníků má každý právo na to, aby se mu dostalo spolehlivých informací o pohlavním životě v přiměřeném množství. „*Sexualita má být zdrojem nejen rozmnožování lidského druhu, ale také vrcholných citových a pocitových prožitků.*“ (Raboch, 1988, s. 9).

„*Sexuální výchova je výchovou k odpovědnému partnerství, manželství a rodičovství v tom smyslu, že je výchovou prosociální (výchova k sociálním vztahům, vztahům mezi lidmi), založenou na citlivosti, úctě a odpovědnosti ve vztahu k druhým lidem.*“ (Smolíková, Hajnová, 1997, s. 8).

Sexuální výchovu lze též chápat jako dlouhodobé působení na dítě, zahrnuje kromě informací a komunikace také to, co děláme, jak se chováme v různých situacích, jaké dáváme dětem vzory a jak je celkově vychováváme. Ovlivňují ji rodinné tradice a rituály, vztah k dítěti i partnerovi, naše postoje a hodnoty, rodinná situace (Šilerová, 2003).

Šulová (2008, s. 3) též vidí sexuální výchovu jako součást výchovy k manželství a rodičovství. Chápe ji jako „*komplexní výchovu směřující k předpokladům pro správné chování. Zahrnuje nejen uskutečňování pohlavního spojení, ale také komplexní problematiku manželství a rodiny.*“

V Pedagogickém slovníku je sexuální výchova popsána jako výchova směřující k získávání návyků, dovedností, znalostí, hodnot, norem a postojů v oblasti mezi mužem a ženou. Ve slovníku je pojem částečně ztotožněn s pojmem pohlavní výchova, který je považován za starší označení sexuální výchovy (Průcha, Walterová, Mareš, 2013).

Sexuální výchova představuje přípravu na sexuální život, ale též vychovává k mezilidským a rodinným vztahům. Řeší i psychologické a psychosexuální problémy spojené s každým partnerským soužitím. Je též kultivací partnerských sexuálních vztahů, vzájemné úcty, pocitu zodpovědnosti a lásky (Uzel, 2006).

„Pohled na sexualitu se v průběhu dějin dostal do stádia, kdy se její biologická podstata značně potlačila a naopak se rozvíjejí její emotivní stránky. Pověštinou je považována za faktor, který se podílí na samotném pocitu štěstí, slasti, spokojenosti, společenské prestiže apod.“ (Janiš, Marková, 2007, s. 6).

Ať již autoři podávají různé výklady slovního spojení sexuální výchova, shodují se v jednom – vždy má jít o vzájemné vztahy lidí, které jsou podmíněny láskou.

2 Historie sexuální výchovy

Sexuální výchova probíhala již od prvopočátků samotného lidstva. Pohled na ní se v průběhu dějin několikrát výrazně změnil. Období, kdy sexuální život byl brán jako nezávazný a uvolněný, kdy se sexualita zobrazovala i v umění (například v umění starého Řecka) jako přirozená součást každodenního života, byla vystřídána za ta, kdy postoje vůči veškeré sexualitě byly velice negativní. Jako příklad můžeme uvést středověk, ve kterém lidé ovlivnění církví považují sexuální touhu za ďábelské očarování a ženy jsou nástrojem Satana, protože ony samy provokují touhy v mužích (Raboch, 1988).

Na přelomu 19. a 20. století ve velké míře ovlivnil celospolečenské vnímání Sigmund Freud a jeho žáci. *„Když přišel s termínem dětské sexuality, zdvihla se veliká vlna nelibosti, neboť tím otevřel pečlivě zavřené dveře. Upozorňoval na podstatu dětské sexuality a poukazoval, krom jiného, také na to, že prožívání a aktivity dítěte vázané na slast nejsou spojeny primárně s rozmnožováním jako takovým.“* (Stretti, Kaňák, 2014, s. 165).

Naše země překvapivě také patřila mezi průkopníky osvěty zaměřené na sexuální výchovu, výchovu k rodičovství a výchovu ke zdravým partnerským vztahům. *„Již v roce 1917 předložila Spolková rada Pedagogického muzea Komenského v Praze Memorandum C. K. Zemské školní radě pro království české ,O pohlavní výchově*

mládeže, ve kterém žádá zavést pohlavní výchovu do škol.“ (Šulová, 2008, s. 6). Rada argumentuje četnými společenskými změnami, rostoucími předsudky o špinavosti lidského těla a pohlavního aktu samotného. Vidí nutnost akcentovat přirozené potřeby každého člověka, které jsou důležitou součástí ke spokojenému prožívání života (Šulová, 2008).

Ve 20. letech 20. století prosazuje jistý profesor Záhoř „Vychování pro manželství“, které mělo být zařazeno do učebních látek biologie, anatomie, zoologie a zdravotní osvěty. O zbytečném tabuizování sexuálních témat píše i prezident T. G. Masaryk ve své publikaci „Mravní názory“ (Šulová, 2008).

V roce 1921 jako první na světě bylo v Praze založeno sexuologické pracoviště – Ústav pro studium pohlavnosti, které vedlo nejen výzkumnou, ale i intervenční činnost a osvětu. Až na nucenou přestávku během 2. světové války funguje dodnes pod názvem Sexuologický ústav. Významnou osobností byl prof. MUDr. Josef Hynie, DrSc. (1900 – 1989), který vedl Sexuologický ústav od roku 1934. O rok později založil sexuologickou školu (Sexuologická ústav, 2012).

V roce 1934 vychází kniha M. Skořepy nazvaná „Pohlavní výchova naší mládeže“. V ní autor pojednává o výchově ke zdravému a normálnímu sexuálnímu životu. Stěžejní bod vidí v době dospívání, kdy se pohlavní pud musí usměrňovat, aby ve vývoji jedince nenastaly zbytečné psychické komplikace.

Přibližně od 60. let 20. století začínají vycházet lehce dostupné publikace týkající se partnerství, manželství, rodičovství i sexuality. Nedoma, Barták, Dobiáš a Šulc (1962, s. 23 – 24) se rozhořčují nad „*smutným dědictvím starého řádu* (tj. kapitalismu) *v oblasti pohlavního života*“, kterým je „*nevědomost a nepoučenost nebo špatné a zkreslené vědomosti, nevhodné a nesprávné poučení; to vše způsobuje největší obtíže a těžkosti v životě jedince, v jeho vztahu k druhým lidem, a zejména k druhým lidem opačného pohlaví*.“ Tomuto problému tehdejší společnosti se intenzivně začínají věnovat sexuologové, kteří se snaží v nespočetných publikacích uvést vše na pravou míru; Barták, Nedoma a Raboch („Pohlavní život a výchova k manželství a rodičovství“, 1960), Pondělničková („Lidská sexualita“, 1971), Mellan a Šípová („Mladé manželství“, 1972), Plzák („Dospělým vstup zakázán“, 1988) atd. Od 80. let 20. století

odborníci stále naléhavěji upozorňují na nutnost toho, aby děti byly o sexualitě otevřeně a pravdivě poučovány.

2.1 Významné mezníky vývoje postojů k sexuální výchově v průběhu 20. století

Šulová (2011) uvádí šest nejdůležitějších mezníků vývoje postojů k sexuální výchově v průběhu 20. století:

- vliv psychoanalýzy, která posloužila k detabuizaci tématu a k popsání důležitosti sexuálních projevů jedince, díky kterým může prožít kvalitní život,
- rozvoj antikoncepce, která umožnila oddělení pohlavního styku od pouhé reprodukce,
- sexuální revoluce v 60. letech, která rozpoutala diskuze o sexu v běžném životě,
- objevení rizika HIV/AIDS, jež vedlo ke strachu z nechráněného sexu a znovu k prosazování sexuální výchovy jako nutné prevence,
- mediální vliv (tisk, reklama, virtuální realita,...),
- extrémní detabuizace sexuality, což vede k následnému snížení její hodnoty.

Dle mého názoru dnešní společnost dospěla k mínění, že vládne přílišná detabuizace, ze které mají lidé strach. Strach především z toho, že dětské oči jsou nuceny vidět díky masmédiím projevy sexuality, na které se z dětské zvědavosti zeptají. Strach z toho, že nebudu dostatečně informovaný a že nebudu umět odpovědět. Možná se dožijeme i toho, že sexualita a mluvení o ní nebude tabu vůbec a společnost ji přijme za vlastní bez jakýchkoliv zábran a studu, podobně jako tomu bylo ve starověkém Řecku.

3 Aktuální přístupy v sexuální výchově

V dnešní společnosti se dají najít dle Šulové (2008) tři základní přístupy k sexuální výchově:

1. Pragmatická sexuální výchova

Tato výchova klade za důležité mít pozitivní přístup k sexualitě a snížit rizika s ní spojená. Neříká lidem, zda mají či nemají mít pohlavní styk, ale nabízí jim prožití pozitivního sexuálního života za pomoci dostupných informací a potřebného servisu a techniky. Cílem je vytvořit pozitivní návyky, aby sexuální život jedince byl bezpečný a bezproblémový.

2. Humanistická sexuální výchova

Stěžejním bodem je užívání rozumu při rozhodování o sobě samém. *„Je zdůrazňována úcta k životu, neomezování práv druhých, respekt ke všemu živému. Je to směr, který hlásá etické pozice práva na sebeurčení a úcty k životu. (...) Dospívající má právo na tvorbu vlastních, zodpovědných názorů, které musí být schopeni obhájit.“* (Šulová, 2008, s. 9 – 10).

3. Křesťanská sexuální výchova

Výchova vychází z papežské encykliky *Humanae vitae* z roku 1968. Základním pilířem je výchova k vytváření zodpovědných postojů, které jsou založeny na sexuální zdrženlivosti, která probíhá pak jen v manželství, kde jsou role muže a ženy jasně definovány (Šulová, 2008). Hlavním úkolem je založit rodinu, mít úctu k partnerovi, být věrný. Důraz je dále kladen na panenství a mateřství. Odmítána je interrupce a jakékoli antikoncepční metody (Frydrychová, 1992).

3.1 Sexuální výchova v dnešních kurikulech

Sexuální výchovu lze chápat jako proces, který má probíhat dlouhodobě ve funkčních či normálních rodinách. Škola by měla pouze doplňovat nefunkční chování rodičů v této oblasti vůči dětem (Šulová, 2008). Jak ale Uzel (2006, s. 22) podotýká: *„Názor, že toto vše může zabezpečit výchova v rodině, je při nejmenší naivní. Existence více než třetiny dysfunkčních a neúplných rodin je toho důkazem. Úkol a poslání školní výchovy je v tomto směru nezastupitelný.“*

Nicméně podle údajů Světové zdravotnické organizace (WHO) nejméně třetina učitelů není schopna učit sexuální výchovu. Tito pedagogové vítají tabuizaci sexuálních témat a redukují výchovu právě jen na poučení o nebezpečí sexu (Uzel, 2006). Dalším rizikem sexuální výchovy ve školách je fakt, že děti jsou rozdílných temperamentů a zkušeností. Z toho důvodu by se sexuální výchova nikdy neměla učit hromadně. Sebelepší pedagog nezná situaci třiceti dětí ve třídě, takže například neví, zda někdo není či nebyl obětí trestné činnosti spojené se sexuálním zneužíváním (Burdová, 2011).

V roce 2010 vyšlo „Doporučení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k realizaci sexuální výchovy v základních školách“. Toto Doporučení výchovu zařazuje do vzdělávacích oblastí Člověk a jeho svět, Člověk a zdraví, Člověka a společnost, Člověk a příroda a do průřezových témat Osobnostní a sociální výchova, Mediální výchova a Multikulturní výchova, vše vycházející z Rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání. K Doporučení vyšla též příručka „Sexuální výchova – vybraná témata“. Je tedy na škole a učitelích, zda sexuální výchovu ve škole budou učit a jak (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010).

Co se týče mateřských škol, které od roku 2004 pracují dle Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání (dále jen RVP PV), zde žádné zařazení sexuální výchovy nenajdeme. Jak píše Uzel (2006, s. 15), nejspíš to bude tím, že: *„Mýtus o „nečisté“ sexualitě a „čistých“ dětech má bohužel velice tuhý kořínek a jakákoli spojení slova „sexualita“ a „dítě“ zavání téměř svatokrádeží. Není tedy divu, že sexuální výchova u dětí předškolního věku vzbuzuje u mnohých lidí dojem něčeho nepatřičného, nebo přinejmenším předčasného.“*

3.1.1 Sexuální výchova v RVP PV

Máme-li pozitivní přístup k sexuální výchově i u dětí předškolního věku, i RVP PV nabízí možnost jejího zařazení do vzdělávacích oblastí.

3.1.1.1 Dítě a jeho tělo

V této vzdělávací oblasti jsou dílčími vzdělávacími cíli (vztahujícími se k sexuální výchově):

- *„uvědomění si vlastního těla,*

- *osvojení si poznatků a dovedností důležitých k podpoře zdraví, bezpečí, osobní pohody i pohody prostředí.*“

Dítě zpravidla na konci předškolního vzdělávání dokáže:

- *„zvládnout sebeobsluhu, uplatňovat základní kulturně hygienické a zdravotně preventivní návyky,*
- *pojmenovat části těla, některé orgány (včetně pohlavních), znát jejich funkce, mít povědomí o těle a jeho vývoji (po narození, růstu těla a jeho proměnách),*
- *mít povědomí o některých způsobech ochrany osobního zdraví a bezpečí a tom, kde v případě potřeby hledat pomoc (kam se obrátit, koho přivolat, jakým způsobem, apod.).*“ (RVP PV, 2004, s. 16 – 17).

3.1.1.2 Dítě a jeho psychika

V podoblasti Sebepojetí, city a vůle jsou dílčími vzdělávacími cíli:

- *„poznávání sebe sama, rozvoj pozitivních citů ve vztahu k sobě (uvědomění si vlastní identity, získání sebevědomí, sebedůvěry, osobní spokojenosti),*
- *získávání relativní citové samostatnosti,*
- *rozvoj schopnosti citové vztahy vytvářet, rozvíjet je a city plně prožívat.*“

Mezi očekávané výstupy dítěte patří:

- *„vyjádřit souhlas i nesouhlas, říci „ne“ v situacích, které to vyžadují (v ohrožujících či neznámých situacích),*
- *uvědomovat si příjemné a nepříjemné citové prožitky (lásku, soucítění, radost, spokojenost i strach, smutek, odmítání), rozlišovat citové projevy v důvěrném (rodinném) a cizím prostředí.*“ (RVP PV, 2004, s. 22 – 23).

3.1.1.3 Dítě a ten druhý

Mezi dílčí vzdělávací cíle patří:

- *„osvojení si elementárních poznatků, schopností a dovedností důležitých pro navazování a rozvíjení vztahů dítěte a k druhým lidem,*
- *vytváření prosociálních postojů (rozvoj sociální citlivosti, tolerance, respektu, přizpůsobivosti, apod.),*
- *ochrana osobního soukromí a bezpečí ve vztazích s druhými dětmi i dospělými.*“

Očekávané výstupy:

- *„odmítnout komunikaci, která je mu nepříjemná,*

- *bránit se projevům násilí jiného dítěte, ubližování, ponižování apod.,*
- *chovat se obezřetně při setkání s neznámými dětmi, staršími i dospělými jedinci, v případě potřeby požádat o pomoc (pro sebe i jiné dítě).“ (RVP PV, 2004, s. 24 – 25).*

3.1.2 Program sexuální výchovy dětí předškolního věku

Jako jedinou publikaci uvádějící strukturovaný „návod“ na sexuální výchovu v předškolním věku jsem našla knihu primářky sexuologického oddělení v Brně MUDr. Hajnové a pedagožky PhDr. Kateřiny Smolíkové „Program sexuální výchovy dětí předškolního věku“. Je určena převážně učitelkám mateřských škol, nicméně i rodiče si zde mohou přijít na své. Autorky rozdělily oblasti sexuální výchovy do osmi tematických kruhů:

1. Zním lidské tělo, umím vše správně pojmenovat
2. Vím, v čem se liší děvčata a chlapci, ženy a muži
3. Máme se rádi
4. Vím, co je soukromí a stud
5. Mé tělo patří jen mně
6. Svě tělo musím udržovat v čistotě a zdraví
7. Moje tělo se bude měnit, porostu a jednou budu dospělý
8. Vím, jak jsem se narodil

Všechny tyto kapitoly mají své cíle, které vymezují, co by děti měly v dané oblasti vědět a nabízí možnosti, jakými metodami dojít k pochopení a vytyčeným cílům dané problematiky. Součástí programu jsou i barevné obrázky, které bezprostředně patří ke všem vypsáním aktivitám (Smolíková, Hajnová, 1997).

Dle mého názoru by tato kniha neměla chybět v žádné mateřské škole. Nejen kvůli tomu, že vychází z Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání, ale vede pedagogy/ rodiče ke všem níže vypsáním cílům sexuální výchovy vůbec (viz kapitola č. 5).

4 Význam sexuální výchovy

Má opravdu smysl s dětmi o sexuálních otázkách hovořit? Vyprávět jim detaily o tom, jak se lidé milují, o porodu, o péči o dítě, a vůbec celkově o vztazích mezi mužem a ženou? Vždyť informací o sexu a sexualitě je dostatek a jsou snadno dostupné. Většina autorů se jasně shoduje na tom, že pádných argumentů k sexuální výchově je hned několik.

Sex více než kdy jindy k dětem proniká prostřednictvím časopisů, televize, videa i filmů a odráží se, často ve spojení s násilím, na dětské psychice negativně. Proto je třeba, aby sexuální poučení přiměřené věku přišlo včas (Joyeux, 1994).

„Pokud má být sexuální výchova smysluplná, měla by být začleněná do rámce celkové výchovy k mezilidským vztahům a nelze obejít ani její souvislost s etickou kulturou.“ (Šulová, 2008, s. 3).

Vztah člověka k sexualitě, ale i k sobě samému se odvíjí od vztahu k vlastnímu tělu. Tím, že s dětmi mluvíme o lidském těle, i o pohlavních orgánech, že vysvětlujeme, jak lidské tělo funguje, napomáháme dětem přijmout jejich vlastní tělesnost. Pokud se dítě setkává s očividným odporem, pruderii a odmítáním jakýchkoliv zmínek týkajících se sexuální výchovy, může lehce nabýt dojmu, že lidské tělo je něco špatného, za co je třeba se stydět a o čem se nemluví. To může mít ale ve výsledku negativní vliv na přijímání a prožívání sexuality (Šilerová, 2003).

Šulová (2006) uvádí několik důvodů, proč dítě předškolního věku vést k sexuální výchově. Prvním je samotná vyzrálost dítěte. Dítě spontánně projevuje zájem o rozhovory týkající se sexuality, ví, že existují rozdíly mezi muži a ženami. Potřebuje přijmout vlastní pohlavní identitu, naučit se společenské role, které bude v budoucnu zaujímat. Je důležité, aby mohlo vidět konfrontaci mezi řešením situací v ženském i mužském podání. Má-li dítě možnost korigovat své názory a přijímat jiné od svých vrstevníků, je to další příležitost, které se musí využít. Vždyť vrstevníci jsou *„stejně nemotorní, nedokonalí, neposlušní a iniciativní jako ono samo, a zkoumání spolu s nimi proto nepřináší tolik pocitů viny“* jako *„konfrontace mezi ním, s jeho nedokonalostí či případnými prohřešky, a rodiči a dalšími dospělými.“* (Šulová, 2006, s. 17).

Dalším důležitým důvodem sexuální výchovy je aktuální celospolečenská situace, která více než kdy jindy vystavuje děti vlivu médií, reklamy spojené se sexem. Dnes již nás nepřekvapí, když se ve zprávách hovoří o dalším sexuálním delikventovi, který znásilňoval děti. Přesně toto je nejzávažnější důvod, proč děti připravit na možné nepříjemné situace a naučit je, jak na ně mají reagovat (Šulová, 2006).

Třetím důvodem je možnost sexuální výchovy v prostředí mateřské školy. V prostředí, kde se dítě opakovaně nachází a kde získává nové poznatky. Díky odbornému vedení v MŠ lze probírat tabuizovaná témata, o kterých se mohou vést různorodé diskuze, a to vhodnou formou a za využití metod, které dítě nevnímá jako výuku, ani výchovné působení (Šulová, 2006).

5 Cíle sexuální výchovy

Burdová (2011, s. 9) vidí cíl rodinné sexuální výchovy v tom, že „*je třeba děti ke zralému vztahu vychovat. Naučit je zdravé sebeúctě nejen k sobě, ale i k druhým. Vypěstovat v dětech zdravé sebevědomí, identitu, schopnost komunikace a sebeprosazení a zároveň schopnost se obětovat. Prostě napomoci jejich zdravému psychosexuálnímu vývoji, aby z nich vyrostli zdraví dospělí lidé.*“

Obecné cíle sexuální výchovy rozděluje Šulová (2008) na tři základní. První cíle jsou kognitivní, jedná se tedy o předávání poznatků týkajících se čistě sexuality. Druhé – emoční a postoje – jsou zaměřeny na vytvoření postojů a hodnot v této oblasti. Třetí významné cíle jsou spojené s činnostmi a dovednostmi, jež se zaměřují na vhodné způsoby chování a reagování v širším kontextu lidské sexuality.

Janiš a Marková (2007) uvádějí tři obecné důvody, proč zavést sexuální výchovu i do škol. V první řadě se jedná o ochranu dětí před sexuálním násilím a zneužíváním a přispění k všestrannému rozvoji všech stránek lidské osobnosti. Dále pak jde o prosazení plánovaného rodičovství (potlačení nechtěného těhotenství, používání antikoncepce) a v poslední řadě pokusy o snížení a prevenci pohlavně přenosných chorob včetně HIV/AIDS.

Dle Uzla (2006) četné výzkumy ukázaly, že informované děti začínají se sexuálním životem později, eliminuje se výskyt sexuálně přenosných nemocí a nechtěných těhotenství. Je proto důležité zainteresovat do sexuální výchovy i rodiče, aby školní a rodinná sexuální výchova šly ruku v ruce, vzájemně se obohacovaly a doplňovaly.

Mezi nejčastější cíle sexuální výchovy, ve kterých se autoři shodují, patří tyto:

5.1 Pozitivní mezilidské vztahy v rodině i mimo ní

Důležité je, jak moc si rodiče s dětmi povídají a o čem. Rozhovory o sexualitě vedou k posílení vzájemných vztahů rodičů a dětí a dále je rozvíjejí. Pokud s dětmi hovoříme a diskutujeme o sexualitě bez ostychu, posílujeme tím vzájemnou důvěru, blízkost a také pocit, že se nás děti mohou kdykoli a na cokoliv zeptat (Šilerová, 2003).

Bohužel nelze přehlédnout fakt, že většina rodin nefunguje tak, jak má. Časté je střídání partnerů, nevěra, rozchody a rozvody. Děti postrádají ideál mužské a ženské role.

Mnohdy bohužel chybí vzájemná komunikace i v jiných otázkách, než je sex (Burdová, 2011).

Je známo, že v rodině se řetězí určitý model chování, výchovy. Řetězení negativních modelů může vést v jedné generaci pouze ke vztahovému problému, v další již k totálnímu rozpadu rodiny a třetí již není schopná normálních partnerských vztahů, které mohou vést k nechtěnému těhotenství a následnému odložení dítěte (Šulová, 2003).

Nejdůležitější proto je, aby dítě bylo obklopeno různorodými (pokud možno pozitivními) citovými a mezilidskými vztahy. Pokud tento základ má, byla vytvořena dostačující základna pro další nastavbu směřující k sexuální výchově. Dalším „patrem“ jsou modely chování, na které se rovnou může navázat sexuálním poučením (Smolíková, Hajnová, 1997).

5.2 Hledání pohlavní identity

Obraz sebe sama jako sexuální bytosti si vytváří dítě účastí na vzájemném citovém vztahu rodičů. Proto se podstatným prvkem sexuální výchovy stává tzv. komplementární identifikace s opačným pohlavím (vztah chlapce s matkou, vztah děvčete s otcem), i když zásadním objektem pro sexuální identifikaci se stává pro chlapce otec, pro děvčata matka. Z toho důvodu je sexuální výchova, jako předmět předávající informace o funkcích, úkolech a cílech lidského pohlaví, pouhým doplněním integrální sexuální výchovy, která spočívá v účasti dítěte na vzájemné lásce rodičů. Pokud se dítěti nedostává tohoto vzoru, nezlepší pohled dítěte na sexualitu sebelepší pedagog. Získá-li dítě vědomost toho, že je plodem lásky otce a matky, pocítí tak prvotní náznak sexuálního chování lidí (Augustyn, 1997).

5.3 Prevence před sexuálním zneužitím

Již od raného dětství je nutné děti chránit před možným sexuálním zneužíváním (Stretti, Kaňák, 2014). „*Jakékoliv zneužívání dítěte zanechá šrámy nejen na těle, ale i na duši a může s sebou nést negativní důsledky pro jeho další vývoj. (...) Pohlavního zneužívání dětí se nedopouštějí jen cizí, neznámí lidé. Statisticky mnohem častěji hrozí nebezpečí od členů rodiny, příbuzných či jiných osob, které dítě zná.*“ (Šilerová, 2003, s. 12). Sexuální výchova od dětství může toto riziko výrazně snížit (Šilerová, 2003).

Výzkumy upozorňují na varovnou skutečnost, že každý desátý chlapec a každá čtvrtá dívka do třinácti let jsou nějakým způsobem sexuálně zneužíváni. „Deset procent všech obětí je mladších šesti let! Více než sedmdesát těchto případů mají na svědomí lidé dítěti známi (příbuzní, nevlastní rodiče, osoby najaté na hlídání).“ (Uzel, 2006, s. 24).

5.3.1 Projevy sexuálně zneužívaného dítěte předškolního věku

Dopady sexuálního zneužívání mohou být různé a závisí na tom, zda bylo dítě zneužito jen jednou či opakovaně, osobou blízkou či cizím člověkem. Proto i projevy dětí mohou být rozdílné. Zpravidla se ale objeví náhlá apatie, nic je nezajímá, jsou bez emocí (dítě neprožívá radost ani smutek). Mezi další typické projevy zneužívaného dítěte patří:

- nejistota, veliký strach, jsou v bližším kontaktu s tím rodičem, který není pachatelem,
- křičí, když je převlékáme, svlékáme, menší děti křičí (až hystericky) u přebalování,
- objevuje se agresivita, odtažitost,
- znovu se pomočují, mají špatné sny, mají problémy se spánkem, trpí bolestmi hlavy,
- při hře většinou napodobují sexuální chování,
- kreslí výrazné pohlavní orgány,
- říkají o sobě, že jsou zlé, špatné, ošklivé,
- v přítomnosti jednoho dospělého mají strach,
- dělají se staršími, než ve skutečnosti jsou,
- naznačují, že mají tajemství, o kterém nesmí nikdo vědět,
- ptají se, zda neprozradíme jejich tajemství, kdyby nám ho řekli (Stretti, Kaňák, 2014).

6 Vývojové teorie dítěte ve vztahu k sexuální výchově

K lepšímu pochopení, jaké poznatky by se dítěti měly předávat z oblasti sexuální výchovy, je nutno zmínit vývojové teorie některých autorů. Sigmund Freud objasňuje, jak dítě ovlivňuje ve vývoji sexualita, Jean Piaget podává vysvětlení, co všechno jsou děti schopny pochopit. Poslední z předkládaných teorií se zabývá získanými poznatky ze sexuální výchovy a vědomostmi dětí o sexuální výchově.

6.1 Vývojová teorie Sigmunda Freuda

Velmi dlouho převládal názor, že se dítě až do nástupu puberty sexuálně neprojevuje. Tuto teorii vyvrátil zakladatel psychoanalýzy Sigmund Freud, kterému se podařilo vystopovat sexuální projevy již od nejtělejšího věku. Zdůrazňoval, že i malé děti jsou ovlivňovány sexuálním pudem. Začal totiž pojem sexualita vnímat mnohem obširněji, než jako pouhé pohlavní sblížení založené na funkci pohlavních orgánů. Pod pojem zahrnul i projevy spojené s citem slasti (Brzek, 1993). Z této myšlenky Freud rozdělil dětskou sexualitu do 5 fází, které se liší vyzrálostí dítěte. Jednotlivé fáze dostaly název podle erotogenních zón, tj. těch částí těla, kterými je možnost dosáhnout maximální libosti, nejprve bez partnera (Záhme, 2005).

1. Fáze orální

Fáze orální (týkající se úst, obličeje, tváře) probíhá do jednoho roku dítěte. Dítě zažívá pocit slasti sáním z matčina prsu a jeho dumláním. Zažívá ho ovšem i při pití z láhve, či dumláním dudlíku. Nemá-li dítě žádné šidítko, nahradí ho cumláním palce či hračky. Pozůstatky této fáze můžeme vidět i v dospělosti v podobě slasti z líbání (Brzek, 1993).

2. Fáze anální

V druhé fázi (2. a 3. rok života) je prožívání slasti dítěte spojeno s řitním otvorem. Má radost ze zadržování a vyprazdňování jak stolice, tak močení. *„Chopení na nočník prožívá jako rozkošný akt, se zájmem a pýchou sleduje výsledek (když do toho nikdo nezasáhne).“* (Záhme, 2005, s. 34).

3. Fáze falická

Teprve tato fáze je obdobím zaměřujícím se na pohlavní orgány a trvá zhruba do 5. roku života. Dítě se seznamuje se svým tělem, experimentuje s ním. Zjistí, že stimulace pohlavního orgánu je velmi příjemná. Může se objevovat i nemístná dětská onanie, kterou je nutno zavčas omezovat, čistě z etického hlediska (Brzek, 1993). Děti se zaměřují ovšem i na druhé pohlaví. Často je můžeme přistihnout při hře „na doktora“. Učíme je, aby pochopily, kdy je nahota vhodná a kdy nikoli. Bohužel někdy v tomto období mohou děti při všech těchto společensky nutných zákazech propadnout dojmu, že celá sexualita je něco špatného (Říčan, 2004).

4. Období latence

Po falické fázi nastupuje zhruba pětileté období latence, tedy období klidu, kdy jsou genitálie upozaděny. Sexuální projevy jsou nenápadné, skoro jako kdyby neexistovaly. Toto období se vyznačuje tzv. homosociálním chováním. Kluci kamarádí s kluky, protože děvčata jsou „pod jejich úroveň“, stejně tak děvčata vyhledávají dívčí společnost (Brzek, 1993).

5. Fáze genitální

Kolem dvanáctého roku života nastupuje konečně fáze čistě genitální. Vytváří se sexuální chování, které si pod pojmem sexuální představujeme (Brzek, 1993).

Zähme (2006) dodává, že zhruba do 11. roku života jsou děti bisexuální. Proto zkoušejí různé sexuální role, způsoby sexuálního chování, „hry na doktora“. Úplná sexuální identita se vytváří až v pubertě společně s tělesnou láskou a vnitřním pocitem lásky. To, co někteří považují za období klidu, klidem vůbec není, jen je sexuální chování (experimentování) skryto zrakům dospělých.

6.2 Vývojová teorie Jeana Piageta

Kognitivní teorie Jeana Piageta, popsána v knize Volkera Zähmeho (2006), říká, že vývoj dítěte neovlivňují žádné pudy, ale dítě samo je iniciátorem zkoumání a aktivním zpracovatelem informací svým vlastním osobitým způsobem. Při tomto procesu dítě vychází ze specifických modelů myšlení a vlastního souboru pravidel. Chápe svět jinak

než dospělí a jinak si vše vysvětluje. Například pokud se vzdalující auto zmenšuje, dítě si myslí, že i lidé v něm se musí zákonitě zmenšovat.

Jean Piaget rozdělil svou teorii na čtyři etapy:

1. Etapa senzomotorická

Samotná etapa probíhá v šesti stupních, které však od sebe nemůžeme striktně oddělit a trvá až do dvou let dítěte. V prvních měsících se dítě řídí reflexy. Postupně se objevují jednoduché návyky jako např. opětovné zavírání a otevírání ruky, cucání neviditelného předmětu. Během pátého měsíce se snaží dítě uchopovat předměty, které vidí, vytváří neustále opakující se podnět, který vyvolá reakci (spouštění akustické hračky). Do jednoho roku dítě zjistí, že věci nemizí a mají určitou funkci. Zakryjeme-li míč prostěradlem, dítě ví, že míč je pod prostěradlem, i když ho nevidí. Velmi často též experimentuje (shazování věcí na zem; věci padají vždy dolů a po dopadu vydají zvuk). Posledním stupněm je vynalézání. Dítě začíná užívat předměty i k něčemu jinému, než je jejich prvotní účel (přiblížení hračky klacíkem).

2. Předoperační etapa

Druhá etapa se občas rozděluje na dobu předpojmového myšlení (2. – 4. rok) a na dobu názorného myšlení (4. – 7. rok života). „*Dítě si musí rychle osvojit následující dovednosti: jednotlivé akty myšlení musejí probíhat rychleji (...), musí pochopit souvislost mezi aktivitou a jejím následkem a rozšířit své chápání prostoru a času.*“ (Záhme, 2006, s. 45). Též je důležité, aby se u dítěte rozvíjela představivost, tu podle Piageta nemáme vrozenou. V této době se dítě velmi rychle učí lidské řeči. Na konci předoperační etapy dokáže kategorizovat skupiny věcí (kytky, zvířata), rozumí mnohohrstevným vztahům mezi věcmi (případně osobami). Není schopno ale vzít na zřetel, že někdo může myslet jinak než ono.

3. Etapa konkrétních operací

Zhruba do dvanáctého roku života je dítě schopno pracovat s konkrétními operacemi. Již umí přerušit a ukončit duševní procesy a potřeby, dokáže nahlížet na problémy z různých hledisek. Dává mnohem více možností řešení.

4. Etapa formálních operací

Zhruba od jedenáctého roku se objevuje schopnost řešit věci v duchu, bez závislosti na věcech. Dítě si dokáže přehrát, jak se daná situace může vyvíjet, vytvořit hypotézu. Při rozhovoru nevnímá jen obsah, ale i argumentace druhé osoby. Je schopno přesvědčovat a pádnými argumenty být přesvědčeno (Záhme, 2006).

6.3 Sexuální výchova dle Ondřeje Trojana

Ondřej Trojan nepodává vývojovou teorii v pravém slova smyslu, spíše sumarizuje z prováděných výzkumů a vlastních zkušeností osobní poznatky toho, jak se děti vyvíjí z hlediska kognitivního ve vztahu k sexuální výchově. Věkové rozdělení je pouze orientační, přece jen každé dítě se vyvíjí individuálně.

6.3.1 Dva až tři roky

Dle Trojana (1999) tříleté děti ví o sexualitě již mnoho. Vědí, že jsou milovány, protože je hladíme, mazlíme se s nimi. Vědí, že výběr oblečení (modré, růžové), hraček (auta, panenky), her (vaření, na vojáky) signalizuje rozdělení dívčí nebo chlapecké role a s nimi spjaté vyhlídky. Pokud má možnost vidět ve sprše otce, matku, sestru, bratra, naučí se rozeznávat rozdíly mezi ženami a muži.

Jedná se o období první intimity, ve kterém bychom jasně měli určit hranice, aby dítě vědělo, co je a není vhodné (sledování tatínka v koupelně). Zároveň je to období, kdy děti nastupují do mateřských škol, kde mají velkou šanci prozkoumávat svoje vrstevníky (Stretti, Kaňák, 2014).

6.3.1.1 Prvotní projevy sexuality

Prvním případem, kdy se rodiče zděsí nad předčasnou sexualitou, je hraní si s genitáliemi. To ovšem patří do zcela normálního vzorce lidského chování. Již v prvním roce života dítě zkoumá svá tělo a přijde na to, že mu některé pocity jsou

velmi příjemné. Chlapci si poměrně často třou penis, děvčata si dráždí zevní pohlavní orgány tím, že se kolébají ze strany na stranu. Ovšem neprožívají tyto pocity stejně jako dospělí, jsou jim jen příjemné. Hraní si s genitáliemi lze přirovnat k cucání si prstu před spaním, jde o rituál, který dítě uklidňuje. Pravdou ale je, že již od dvou let můžeme dítě naučit, že jisté tělesné aktivity rozdělujeme na veřejné a soukromé. Je naprosto nepřijatelné, aby dítě bylo za toto chování trestáno. Mohlo by mít v budoucnu velké sexuální problémy (Uzel, 2006).

Druhým podezřením, že se u dítěte „probudila“ sexualita dříve než je zdrávo, jsou typické hry „na doktora“. Nejde ovšem o předčasné probuzení, je to jen přirozená známka dětské zvědavosti a touhy o poznání (Uzel, 2006). Nejen podle Šilerové (2003) se již malé děti velmi rády zajímají o odlišnosti mezi chlapci a děvčaty. Vede je k tomu ale úplně stejná zvědavost poznání jako k jiným otázkám. Dítě nevidí v otázce jakýkoli sexuální podtext. Pokud mu dokážeme odpovědět bez vyhýbání, přijme informaci jako každou jinou.

Využijeme-li situaci všedního dne a sami předáme konkrétní informace dítěti, podpoříme u něj chuť bavit se o sexualitě a vytvoříme i příjemnou rodinnou atmosféru důvěry. Dítě si vezme z daného výkladu jen to, co chápe, čemu rozumí, co potřebuje vědět. Vše ostatní vypustí. Zřejmě nepochytí všechny detaily, ale bude aspoň vědět, že maminky a tatínka se může kdykoliv a na cokoliv zeptat. Nebezpečí nečíhá v tom, že bychom řekli příliš mnoho a příliš brzy. Hlavním úskalím spíše je, že řekneme příliš málo, příliš pozdě (Trojan, 1999).

Je ovšem důležité si uvědomit, že tříleté dítě vnímá svět poněkud doslovně. Řekneme-li, že v mamince roste miminko z vajíčka, dítě má pocit, že v mamince roste slepičí vajíčko. Pokud řekneme, že tatínek zaseje semínko do maminčina břicha, dítě si může myslet, že mamince roste v bříšku rostlina. Nejlepší je odpovídat pravdivě, jinak bychom mohli dosáhnout jen zmatku v dětské duši. Pokud bychom dítěti řekli, že jej přinesl čáp a jednou se dozví, že to takto nebylo, dítě bude nejen zmatené, ale probudí se v něm i nedůvěra vůči rodičům (Trojan, 1999). K tomu názoru se hlásí i litevské autorky Plotka a Schmelyova (2004). Dětem se musí říkat pravda úplně vždycky. Ať se jedná o to, jak se rodí děti, či co všechno se v rodině odehrává. Děti pravdu potřebují. Pokud se jim pravda neříká, je tu jisté riziko, že se nedostatečně vyvine sebevědomí

dítěte. Dítě si pak myslí, že volba vybrat si k odpovědi rodiče, nebyla správná a že lidé, kteří mu dali život, nedokáží pravdivě vylíčit, na co se ptá.

Pokud máme ale temperamentnější dítě, které leckde vykládá nejrůznější informace z rodiny, je lepší s intimními otázkami spíše počkat, aby v tramvaji nevykládalo, že maminka s tatínkem souloží a dělají v noci na dalším sourozenci, a že sestře začínají růst prsa, atd. Právě proto záleží nejvíce na rodičích, kdy dítěti sdělí nějaké informace týkající se pohlavního styku (Burdová, 2011).

6.3.2 Čtyři až pět let

Čtyřleté dítě se učí otázkami – spoustou otázek. Pravděpodobně otázky týkající se sexu budou úplně stejné, jaké byly před rokem. Důležité je odpovídat vytrvale a stále pravdivě. Dítě získává mnoho sexuálních poznatků i mimo hranici domova. Dokonce i děti ve školce si předávají nespočet (dez)informací a sexuální výchova probíhá i bez našeho souhlasu. Je proto moudré přidat své vlastní postoje, vzorce chování, vlastní myšlenky. Neustálým předváděním, že se máme v rodině rádi (objímání, mazlení, pusy,...), dáme dítěti pocit jistoty a nejen ono, ale i my budeme přesvědčeni, že je vše, jak má být (Trojan, 2006).

6.3.2.1 Soukromí

V tomto věku bychom měli začít nastavovat hranice týkající se soukromí. Některé děti se mohou začít chovat stydlivě, některým rodičům po skončení batolecího věku dítěte, začne být nahota najednou nepříjemná. A nejedná se jen o nahotu, ale i respektování soukromí za zavřenými dveřmi. Pokud dítě bez klepání vejde a přistihne nás při sexu, může si myslet, že tatínek mamince ubližuje. Musí nastat nezbytný rozhovor o tom, co dítě vidělo. Pokud ale chceme, aby dítě respektovalo naše soukromí, my musíme respektovat to jeho (Trojan, 2006).

6.3.2.2 Sprostá slova

Ať se můžeme snažit sebe víc, v životě dítěte se sprostá slova stejně objeví. Nemusí se je naučit jen ve školce, škole, na fotbalovém stadionu, stačí se rozhlédnout kolem sebe a poslouchat rozhovory (nejen) dospělých (Burdová, 2011).

Trojan (2009) uvádí tři důvody, proč děti říkají sprostá slova. Buď jen chtějí vzbudit pozornost, tudíž první použití těchto slov můžeme ignorovat. Možná chtějí informace o tom, co vlastně slovo znamená. Nejlepší je zeptat se samotných dětí, jestli vědí, co říkají. Třetím důvodem může být zklamané a rozzlobené dítě, které použije sprosté slovo účelně. Dle Burdové (2011) je dobré dítě poučit, že naštvání sice můžeme být, ale sprostá slova opět nejsou východiskem. Nezapomínejme také na to, že naše děti nás napodobují, tudíž i náš slovník by se měl od těchto výrazů oprostít.

6.3.2.3 Sexuální zneužití

Nejpozději ve čtyřech letech musíme dítě upozornit na rozdíl mezi vhodnými a nevhodnými dotyky. Dítě by se mělo samo rozhodnout, které dotyky jsou mu příjemné a které ne, a ty pak důrazně odmítnout. Nejlépe děti ochráníme tím, že je naučíme chránit se samy. Z toho důvodu s dítětem cvičíme situace „Co bys dělal, kdyby“, učíme ho správné anatomické názvy tělesných partií, otevřeně o sexuálních tématech mluvíme (Trojan, 2009).

Nejdůležitější je, co nejdříve odhalit, že je dítě sexuálně zneužíváno. Projevy sexuálně zneužívaného dítěte již byly uvedeny v 5. kapitole této práce.

Dále bychom dítě měli upozornit na povídání si s cizími lidmi, lidmi lákajícími dítě do auta nebo na osamělá místa. Ani výtahem by dítě nemělo jezdit samo s cizími osobami (Uzel, 2006).

6.3.2.4 Znalosti pětiletého dítěte

Z těchto důvodů by dítě do svých 5 let mělo znát a vědět, (že):

- děvčata a chlapci se liší,
- názvy pro části těla, jak mužského, tak ženského,
- základní informace o tom, jaké funkce mají jednotlivé části těla (pokud se dítě zeptá),
- děti se rodí z žen,
- existují osobní hranice – sám si mohu rozhodnout, co je mi příjemné a co ne,
- každý má právo říci „ne“ – odmítnout intimní aktivity,
- komu se lze svěřit, mám-li nějaký problém,

- poznat rozdíly mezi tajemstvími (pokud mi je ubližováno a někdo chce, abych to nikomu neřikal, nemám ho uposlechnout) (Stretti, Kaňák, 2014).

6.3.3 Pět až šest let

Ve věku pěti let už má dítě jasnou představu, jak se k otázkám sexu staví jeho rodiče. Někdo se může zaleknout, co si řekne souseď, babička, děda,... o tom, že se bavím se svým dítětem o sexuálních tématech. Jak Trojan (2009, s. 23) uvádí, sami se musíme rozhodnout, zda jsou pro nás „*důležitější potřeby dítěte nebo názory ostatních.*“

Dítě se opět ptá, na to, co se ptalo i před dvěma, třemi lety. Pouze se ujišťuje, zda si vše pamatuje dobře, anebo jednoduše zapomělo, jak to všechno bylo – přece jenom je to složité téma. Už dříve se dozvědělo, jak se novorozenec dostane z maminky ven, teď se ale začne ptát, jak se dostalo dovnitř. Není nic špatného poučit dítě pár slovy o samotném pohlavním aktu (penis, vagina, spermie, vajíčko). Nejlepším příkladem je ale ovšem samotné těhotenství maminky, či jiné ženy (Trojan, 1999).

Bečka (1985) přikládá velkou pozornost možnosti prožít příchod nového člena rodiny se všemi starostmi i radostmi. Je to nejen pro dítě, ale i pro nás neobyčejná výhoda při výchově k rodičovství. Daleko snadněji se navazuje kontakt a prostor k rozhovoru o sexuálních otázkách.

Je velká škoda, že v dnešní době mají rodiny tak málo dětí. Je celkem běžné, že rodiče mají jen jedináčka, který přijde o možnost pozorovat, jak jeho sourozenec vyrůstá v těle matky (Burdová, 2011).

6.3.3.1 Znalosti předškoláka

Pokud se s dítětem od malička bavíme otevřeně o sexuálních tématech, o radostech slastech, i rizicích, které sexuální život přináší, dítě by při nástupu na základní školu mělo vědět, znát (že):

- těla kluků a holek se mění, když děti rostou,
- lidé si projevují lásku objetím, polibky, mazlením atd.,
- jednoduše popsat početí, těhotenství, porod,
- podobně je to u zvířat, které zná,
- dotýkat se intimních partií může být příjemné, ale dělá se to v soukromí,

- existuje něco jako sexuální zneužívání, není v pořádku, když po něm někdo chce, aby se dotýkal svých vlastních, či oné osoby, genitálií,
- o sexuální zneužití se může jednat, i když takové věci po dítěti žádá dospělý, kterého zná,
- pokud chce cizí dospělý, aby s ním někam šel, uteče a ihned vyhledá dospělého, kterému řekne, co se stalo,
- má nějakého dospělého, kterému se může svěřit úplně se vším,
- rodiče mohou mít i víc než jen jedno dítě,
- pokud se jeden rodič rozhodne z rodiny odejít, postará se o dítě buď maminka, nebo tatínek, nebo ho mají ve střídavé péči,
- pokud zůstane u jednoho z rodičů, neznamená to, že ho ten druhý přestal mít rád (Trojan, 2009, Stretti, Kaňák, 2014).

Zähme (2005, s. 104) uvádí diametrálně jiné a stručně definované body než předchozí zdroje. Spíše jde o to, co by děti měly a neměly zažít. *„Děti by měly moci pozorovat rodiče při činnostech typických pro dané pohlaví (tatínek se holí) i tradičně pohlavně neutrálních (tatínek vaří, maminka tapetuje). Měly by být ochráněny před běžnými klišé souvisejícími s rolemi příslušníků jednotlivých pohlaví ve společnosti (něco takového kluci nedělají, to je ženská práce atd.).“*

7 Obavy rodičů a jejich překonávání

Dětská zvědavost nezná mezí, proto se na některé otázky těžko hledá odpověď. Je pochopitelné, že někteří rodiče mají strach se svými dětmi o sexualitě mluvit. Není na tom nic neobvyklého. Ne se všemi jejich rodiče mluvili o sexualitě, a tak třeba nemají k dispozici žádný vzor, jak takové rozhovory s dítětem vést. Samotnou sexualitu doprovází pochopitelně stud, přece jenom je to pro každého z nás intimní oblast našeho život. Nicméně by stud neměl převážet obavy z takovýchto rozhovorů. Veškeré bariéry by měly být rodiči překonány nejen v zájmu dítěte, ale i kvůli vzájemnému vztahu a důvěře (Šilerová, 2003).

S přibývajícím věkem přibývají i otázky. A je dobré být na to připraven (Burdová, 2011). Nepodceňujme první otázky dětí. Naše odpovědi projdou později (a často velmi brzy) konfrontací s okolním životem a na tom, zda obstojí, záleží další dotazy našich dětí a jejich důvěra k nám (Bečka, 1985).

7.1 Nedostatečné znalosti

Velkým problémem pro rodiče může být nedostatečná znalost sexuální výchovy. V masmédiích se mohou objevit informace, které budou pro rodiče nové. I dospělí tak mohou nabýt dojmu, že nejsou v určitých oblastech dostatečně informováni. Pokud si opravdu nejsme jisti danou odpovědí, není na škodu vzít si obrázkovou knížku, popř. odbornou publikaci, a společně s dítětem hledat správnou odpověď na zvědavou otázku. Není totiž žádná ostuda, pokud máma nebo táta něco nevědí (Šilerová, 2003). Navíc dítěti ukážeme, jak si má poradit v situaci, když něco neví. Nemusíme vědět všechno, stačí, když víme, kde to najdeme (Burdová, 2011).

7.2 Chybějící slovník

Dle Šilerové (2003) je velmi často obtíž v tom, že rodiče neznají správné anatomické názvy, popř. jim přijde nevhodné tyto odborné názvy používat. Správné české názvosloví pro anatomii lidského těla se dá najít v řadě odborných knih. Není zapotřebí se obávat používat taková slova jako penis, pochva, vulva atd. Je možné používat více rodinné názvy, ale děti by se měly rozhodně dozvědět a znát správné názvy. Menší děti nepovažují názvy pohlavních orgánů za nic mimořádného či podivného, pokud se je naučí včas.

7.3 Nedostatek jistoty

Přestože rodiče znají správná slova, nejsou si jisti, jak rozhovor s dětmi vést, jak s ním začít a jestli vůbec. Rozhovory ze začátku mohou být velmi náročné, ale situaci si ulehčíme tím, že dětem předáme pravdivé informace, co možná nejupřímněji. Pokud je pro někoho obtížné s diskuzí začít, je dobré všimnout si okolí, využívat různých situací a příležitostí. Takovou příležitostí je těhotenství nejen maminky, ale i jiné ženy, kterou dítě zná, pořad v televizi, povídání si o lidském těle ve školce, ve škole atd. (Šilerová, 2003).

7.4 Strach z předčasného zájmu

U předškolních dětí si musíme nejprve uvědomit, že v době, kdy se začnou ptát na to, jaký je rozdíl mezi chlapci a dívkami, jak přišly na svět aj., není jejich zájem o odpověď sexuálně motivovaný. Dítě se neptá kvůli tomu, aby rodiče dostalo do rozpaků (aspoň ne napoprvé). Ptá se ze zájmu a očekává naprosto pravdivou a věcnou odpověď jako na kteroukoli jinou otázku (Šilerová, 2003).

Netřeba v těchto otázkách vidět předčasný zájem. Měli bychom vidět a vědět, že se dítě zamýšlí nad tím, co se dozvědělo a snaží se svoje vědomosti a nové informace sladit se svými představami (Bečka, 1985).

Nemusíme se bát mluvit se svými dětmi o sexualitě kvůli tomu, že bychom tím mohli v budoucnu urychlit start sexuálního života. Lze spíše očekávat, že děti budou přistupovat k sexualitě zodpovědně, přirozeněji a že veškeré rozhovory s partnerem pro ně budou jednodušší. Pokud předáváme dětem již od dětství také to, že sexualita je podmíněna hlubokou láskou a spojena se zodpovědností, nemusíme se o jejich citový a milostný život v budoucnu příliš bát (Šilerová, 2003).

7.5 Strach z nezájmu

Když se malé děti nezeptají například na početí či rozdíly mezi pohlavími, neznamená to, že je to nezajímá. Některé děti se obecně ptají méně. Jiné děti mohly zase slyšet od svých kamarádů, že reakce jejich rodičů byla odmítavá, některé děti se mohly setkat s rozzlobenou reakcí paní učitelky, když si hrály „na doktora“. To všechno může mít za

následek, že se nechtějí nebo bojí zeptat. Šilerová (2003) rodiče vyloženě navádí, aby nečekali, až se děti zeptají, ale aby v klidu začali rozhovor při vhodné příležitosti sami.

Pokud bychom čekali až do školních let, je většinou pozdě. Dítě mezitím pochytilo dílčí a zkreslené informace od svých kamarádů, informace většinou podané vulgární formou a zbavené veškerého kladného citového postoje (Bečka, 1985).

Potřeba sexuální výchovy neustále roste. Jak bylo výše zmíněno, měla by probíhat převážně v rodině, v příjemném a známém prostředí a škola by měla být pouhým doplňujícím elementem znalostí ze sexuální výchovy. Spoléhat se na to, že poznatky ze sexuální výchovy získá dítě od kamarádů, také není ideálním řešením. Shrneme-li si poznatky Ondřeje Trojana a dalších autorů zabývajících se sexuální výchovou dětí předškolního věku, postačí pár pravidel, kterými se můžeme řídit, abychom docílili úspěšné sexuální výchovy u našich dětí: Říkejme pravdu a mluvme vždy na rovinu, a to nejen s dítětem, ale i s partnerem. Nevadí, že něco nevíme, dítě toho neví víc, odpověď stačí najít (nejlépe společně). Neohlížejte se na to, co říkají ostatní na naši výchovu – je to naše dítě, naše výchova, naše rodina.

Praktická část

8 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu této bakalářské práce je zjistit, jakými způsoby je dětem předškolního věku podávána problematika sexuální výchovy doma a v mateřské škole a jaké znalosti ze sexuální výchovy děti předškolního věku mají.

Na základě poznatků z teoretické části byly vytvořeny dotazníky pro učitele mateřských škol a pro rodiče dětí předškolního věku. Dotazníky pro učitele jsou zaměřeny na vztah učitele k sexuální výchově, na možnosti, které mateřská škola nabízí dětem k přiblížení sexuálních poznatků a zda se děti o sexuální výchovu již v tomto věku zajímají. Dotazníky pro rodiče se zaměřují na problematiku čtení a prohlížení knížek přibližující dětem sexuální výchovu, na vztah rodičů k předávání poznatků z této výchovy a zda se již jejich děti zeptaly na první „sexuální“ otázky.

8.1 Výzkumné otázky

Za pomoci dotazníků budeme hledat odpovědi na následujících pět výzkumných otázek:

- 1) Zajímají se děti předškolního věku o odpovědi na otázky ze sexuální výchovy?
- 2) Jaké možnosti dětem nabízí mateřská škola k získání vědomostí ze sexuální výchovy?
- 3) Jaký je vztah rodičů dětí předškolního věku k sexuální výchově?
- 4) Za použití jakých slov a formulací jsou dětem sděleny odpovědi na jejich otázky týkající se sexuální výchovy?
- 5) Jaké znalosti ze sexuální výchovy mají děti předškolního věku?

Odpovědi respondentů by nám měly umožnit odpovědět na problematiku definovanou v cíli výzkumu (kapitola 8).

8.2 Metodologie

V následujícím textu se budeme věnovat popisu výzkumného souboru a použitých výzkumných nástrojů a postupu zvolenému při sběru dat.

8.2.1 Popis výzkumného souboru

Vzhledem ke zkoumané problematice byl výzkumný vzorek složen z učitelů mateřských škol a rodičů, kteří mají děti ve věku 3 – 6 let. Osloveni byli učitelé mateřských škol z Hradce Králové a blízkého okolí a rodiče dětí docházejících do těchto mateřských škol. Rodiče byli také osloveni na rodičovských diskuzích různých internetových stránek.

8.2.2 Nástroje

Jako výzkumné nástroje byly použity dotazníky vlastní konstrukce (viz Příloha A a Příloha B). Sestaveny byly na základě získaných informací z teoretické části bakalářské práce, z položených výzkumných otázek a cílů této práce.

8.2.3 Postup při sběru dat

Z důvodu rozsáhlých dotazníků byla místo tištěné formy zvolena varianta vytvořit dotazník na webové stránce www.survio.com, kde byly vygenerovány přesné internetové odkazy. Odkaz na dotazník pro rodiče dětí předškolního věku byl zaslán na e-maily rodičů oslovených v mateřských školách v Hradci Králové a na diskuze rodičů na webových stránkách www.predskolaci.cz, www.maminet.cz, www.emimino.cz a www.vasedeti.cz. Odkaz pro učitele mateřských škol byl zaslán na e-maily uvedené na webových stránkách mateřských škol z Hradce Králové a blízkého okolí.

Celkem z 66 oslovených mateřských škol se zúčastnilo výzkumu 51 učitelů. V případě rodičů dětí předškolního věku dokončilo dotazník 93 respondentů. Vzhledem k nesplněným kritériím výzkumného souboru (jiný věk dětí) či nesprávně zodpovězeným otázkám muselo být vyřazeno 5 dotazníků. V interpretaci výzkumu se tedy počítá jen s 88 respondenty.

8.3 Výsledky výzkumu

Vzhledem k tomu, že byly rozdány dva různé dotazníky pro dva různé výzkumné soubory, budou pro přehlednost vyhodnoceny každý zvlášť.

8.3.1 Analýza dat získaných z dotazníku pro učitele mateřských škol

V následujících tabulkách 1 – 3 jsou základní informace týkající se respondentů.

Tab. 1 Pohlaví respondentů

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Pohlaví	žena	49	96,1
	muž	2	3,9

Tab. 2 Věk respondentů

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Věk	18 – 30 let	15	29,4
	31 – 45 let	25	49,0
	46 – 60 let	11	21,6
	60 a více let	0	0

Tab. 3 Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Nejvyšší dosažené vzdělání	základní	0	0
	střední bez maturity/ vyučen	0	0
	střední s maturitou	17	33,3
	vyšší odborné	3	5,9
	vysokoškolské	31	60,8

Výzkumu se zúčastnily převážně ženy. Největší zastoupení respondentů je ve věku střední dospělosti (31 – 45 let). Více jak polovina má vysokoškolské vzdělání, třetina střední s maturitou.

Tab. 4 Roky praxe v mateřské škole (dále jen MŠ)

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Praxe v mateřské škole	do 5 let	21	41,2
	5 - 24 let	18	35,3
	25 a více let	12	23,5

Hodnoty v tab. 4 byly rozděleny podle klasifikace učitelů dle Průchy (2005) na: začínající učitele (do 5 let praxe), zkušené učitele (5 – 25 let praxe) a konzervativní učitele (doba praxe více jak 25 let). Ti, kteří pracují ve mateřské škole více jak 30 let, spadají do skupiny respondentů ve věku 46 let až 60 let. Mladí lidé ve věku 18 – 30 let s vysokoškolským vzděláním obsazují první řádek tab. 4, tj. doba praxe do 5 let.

Tab. 5 Počet dětí v MŠ, ve které učitelé pracují

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Počet dětí v MŠ	15 – 28 dětí	9	17,6
	29 – 52 dětí	16	31,4
	53 – 87 dětí	11	21,6
	100 - 154 dětí	11	21,6
	více jak 200 dětí	4	7,8

V tab.5 vidíme, že se zúčastnili učitelé jak malých mateřských škol, tak i velkých – až sedm tříd v jedné mateřské škole (při maximálním možném počtu 28 dětí na třídu).

Nyní následuje přehled odpovědí na jednotlivé otázky dotazníku (viz Příloha A), které se vztahují k výzkumným otázkám.

Otázka č. 6: Máte v mateřské škole knihy o lidské těle? Pokud ano, jaké?

Tab. 6 Knihy o lidském těle v MŠ

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Knihy o lidském těle v MŠ	ne	2	3,9
	ano	49	96,1

Tab. 7 Knihy o lidském těle objevující se v MŠ

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Knihy	knihy pro děti	20	40,8
	encyklopedie	30	61,2
	leporelo	7	17,1
	název si nepamatuji	3	7,3

Jak lze vyčíst z tab. 6 a tab. 7 téměř ve všech mateřských školách se objevují knihy o lidském těle. Nejvíce se v odpovědích respondentů objevovaly encyklopedie typu Atlas lidského těla určené pro starší čtenáře. Mezi knihami pro děti o lidském těle se respondenti jmenovitě zmiňují o titulech „Poznáváme lidské tělo“ (Rodriquez-Vida, 2010), „Jirkovo dětské tělo“ (Girell, 2008), „Jak funguje neuvěřitelné lidské tělo“ (Walker, 2009) a „Moje telo“ (FRAGMENT, 2014). Přesné názvy leporel žádný z respondentů neuvedl.

Otázka č. 7: Máte v MŠ knihy přibližující dětem sexuální výchovu? Pokud ano, jaké?

Tab. 8 Knihy přibližující sexuální výchovu v MŠ

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Knihy přibližující sexuální výchovu v MŠ	ne	29	56,9
	ano	22	43,1

Tab. 9 Knihy přibližující dětem sexuální výchovu

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Knihy přibližující sexuální výchovu	knihy přímo zaměřené na sexuální výchovu dětí	9	40,9
	didaktické materiály a brožury	5	22,7
	encyklopedie	5	22,7
	název si nepamatuji	3	13,6

Z 22 kladných odpovědí v tab. 8 si jen 14 respondentů vzpomnělo na přesné názvy publikací. Mezi knihami přímo přibližujícími dětem sexuální výchovu se třikrát objevila kniha *Jak jsem přišel na svět* (Janouchová, 2006), dále pak „Co chci vědět o sexu“ (Svojtka&Co., 2012), „Maťko a jeho najmilší“ (Vicianová, 2003), „Krtek a maminka“ (Miller, Doskočilová, 2008), „Jsem holka, jsem kluk“ (Giommi, 2010), „Moje rodina“ (Lee, 2010). V kategorii didaktické materiály a brožury byl jednou zmíněn „Program sexuální výchovy dětí předškolního věku“ (Smolíková, Hajnová, 1997), dále se objevily inspirace z metodického manuálu KAFOMET pro mateřské školy a brožura „Kiko a ruka“ (dostupná ke stažení ve formátu .pdf na oficiální stránce www.tadysenedotykej.org.)

Otázka č. 8: Máte ve Školním vzdělávacím programu MŠ zahrnutá témata týkající se lidského těla?

Tab. 10 Témata lidského těla v ŠVP

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Téma lidské tělo v ŠVP	ne	2	3,9
	ano	49	96,1

Jak můžeme z tab. 10 vidět, kromě dvou respondentů má většina mateřských škol toto téma ve Školním vzdělávacím programu (ŠVP) zařazeno. Učitel tedy může dle své vlastní iniciativy zařadit elementární poznatky ze sexuální výchovy do Třídního vzdělávacího programu (TVP).

Otázka č. 9: Nabízí Vám dle Vašeho názoru RVP PV možnost zahrnout sexuální výchovu do Třídního vzdělávacího programu?

Tab. 11 Možnost zahrnout sexuální výchovu do Třídního vzdělávacího programu

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Možnost zahrnout sexuální výchovu do TVP	ne	4	7,8
	spíše ne	9	17,7
	spíše ano	17	33,3
	ano	21	41,2

Zajímavé ale je, že téměř pětina učitelů (tab. 11) nevidí možnost zahrnout do TVP sexuální výchovu z nadřazenějšího dokumentu ŠVP – tedy z Rámcového vzdělávacího

programu pro předškolní vzdělávání (RVP PV). V teoretické části této práce (kapitola č.3) jsou uvedeny přesné body RVP PV, které by měly být zařazeny do předškolního vzdělávání. Tuto možnost tedy jistě dává.

Otázka č. 10: Vypište prvních 5 slov, které Vás napadnou k pojmu sexuální výchova.

Tab. 12 Prvních 5 slov k pojmu sexuální výchova

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Prvních 5 slov k pojmu sexuální výchova	pohlaví, pohlavní rozdíly, pohlavní znaky, názvy pohlavních orgánů	30	58,8
	rodina, rodičovství	19	37,3
	láska, vztahy	19	37,3
	lidské tělo, hygiena	11	21,6
	dítě	15	29,4
	pocity ze sexuální výchovy	7	13,7
	prevence, ochrana	20	39,2
	sebepojetí	8	15,7
	žena/muž, máma/táta, chlapec/ dívka	29	56,9
	cyklus života	28	54,9

Jak ukazuje tab. 12, nejčastěji se objevovala v odpovědích slova vztahující se k rozdílu mezi mužem a ženou, k pojmům početí, těhotenství, porod a k rozdílným názvům sociálních rolí muže a ženy. Velmi mne potěšilo, že se téměř ve 40 % odpovědí vyskytla slova jako ochrana, prevence, zneužívání, nebezpečí, bezpečí, pedofil, pohlavní choroby aj., která dokazují, že učitelé berou sexuální výchovu i jako prevenci před patologickými jevy společnosti.

Otázka č. 11: Máte pocit, že jsou děti stydlivé, pokud se mají bavit o tématech týkajících se sexuální výchovy?

Tab. 13 Stydlivost dětí

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Stydlivost dětí	ne	3	5,9

	spíše ne	21	41,2
	nemohu posoudit	11	21,6
	spíše ano	13	25,5
	ano	3	5,9

Z tab. 13 vyplývá, že děti spíše nejsou stydlivé, pokud se s nimi bavíme o sexuální výchově.

Otázka č. 12: Zeptalo se Vás již dítě na otázku „Jak se dělají/kde se berou děti?“?

Tab. 14 Položení otázky dítěte „Jak se dělají/kde se berou děti?“

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Položení otázky dítěte: „Jak se dělají/kde se berou děti?“	ne	27	52,9
	ano	24	47,1

Více jak polovina učitelů se dle tab. 14 s touto otázkou zatím v mateřské škole nesetkala. Nutno podotknout, že zde není vztah mezi delší dobou praxe v MŠ a odpovědí „ano“. Délky praxí respondentů jsou v obou případech odpovědí velmi vyrovnané.

Po této otázce se dotazník větvil. Ti, co odpověděli „ne“, přeskakovali na otázku č. 15.

Otázka č. 13: Jak jste odpověděl/a?

Tab. 15 Odpovědi na otázku „Jak se dělají/kde se berou děti?“

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Odpovědi na otázku „Jak se dělají/kde se berou děti?“	láska dvou lidí	13	54,2
	přání mít dítě	4	16,7
	mazlení, milování	3	12,5
	semínko v bříšku	4	16,7
	semínko a vajíčko v bříšku	4	16,7

	spermie a vajíčko v bříšku	2	8,3
	dítě roste v bříšku	9	37,5
	narodí se	6	25,0
	narodí se v porodnici	2	8,3
	zeptat se rodičů	1	4,2

V odpovědích (tab. 15) se mísily různé varianty těchto rozkódovaných odpovědí. Jako příklad za všechny možné reakce rodičů bych uvedla jeden, dle mého názoru nejvýstižnější:

„Maminka a tatínek se mají rádi a protože nechtěli být sami, zasadil tatínek mamince do bříška semínko a z něho vyrostlo miminko. Když už bylo dost velké, odvezl tatínek maminku do porodnice a tam pan doktor pomohl miminku na svět.“ (žena, 31 – 45 let, 17 let praxe)

Jen jeden respondent odkazuje děti na rodiče. Dále bych ráda podotkla, že pět učitelů zmínilo, že k vysvětlování používají knihy a didaktické pomůcky.

Otázka č. 14: Co bylo hlavním podnětem k položení této otázky?

Tab. 16 Podněty v položení otázky

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Podněty k položení otázky	těhotenství v rodině či v blízkém okolí	10	41,7
	probírání tématu Lidské tělo, Rodina atd. v MŠ	4	16,6
	zvědavost dětí	7	29,2
	nepamatuji si	3	12,5

Z tab. 15 je jasně vidět, že téměř v polovině případů se děti ptají na sexuální otázky kvůli těhotenství v rodině či v blízkém okolí. Nejde jen o těhotenství v rodině dítěte, stačí, že se děti setkávají s těhotnými matkami jiných dětí ze školky či je „v jiném stavu“ samotná paní učitelka.

Otázka č. 15: Jak byste odpověděl/a?

Tato otázka byla určena pouze těm respondentům, kteří odpověděli v otázce č. 12 „ne“.

Tab. 17 Teoretické odpovědi na otázku „Jak se dělají/kde se berou děti?“

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Teoretické odpovědi na otázku „Jak se dělají/kde se berou děti?“	láska dvou lidí	10	37,0
	přání mít dítě	1	3,7
	mazlení, milování	3	11,1
	semínko v bříšku	3	11,1
	semínko a vajíčko v bříšku	1	3,7
	spermie a vajíčko v bříšku	6	22,2
	dítě roste v bříšku	9	33,3
	narodí se	6	22,2

Pokud srovnáme tab. 14 – odpovědi učitelů použité v praxi a tab. 16 – teoretické odpovědi učitelů, kteří v praxi zatím dětem neodpovídali, můžeme si povšimnout, že v druhé tabulce mluví respondenti mnohem méně o lásce dvou lidí a o přání mít vlastní dítě. Na druhou stranu mnohem více upřednostňují anatomické názvy pohlavních buněk.

Otázka č. 16: V kolika letech se dle Vašich zkušeností děti začínají zajímat o sexuální výchovu?

Tab. 18 Zájem dětí o sexuální výchovu

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Zájem dětí o sexuální výchovu	méně než 3 roky	2	3,9
	3 – 6 let	36	70,6
	7 – 11 let	8	15,7
	12 – 15 let	5	9,8

Velká část učitelů si uvědomuje, popřípadě ví z vlastní zkušenosti, že zájem o elementární poznatky ze sexuální výchovy se začíná objevovat kolem třetího roku (tab. 18) – samozřejmě s ohledem na individuální vývoj dítěte. Respondenti z prvního řádku tab. 17 uvedli, že již dvouleté děti masturbují na lehátku v mateřské škole.

Otázka č. 17: Jakými názvy děti ve Vaší MŠ nejčastěji pojmenovávají pohlavní orgány?

Tab. 19 Nejčastější pojmenovávání pohlavních orgánů mezi dětmi

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Pojmenování pohlavních orgánů mezi dětmi	pipin(k)a	24	47,1
	kačenka, kachnička, kačka	16	31,4
	julinka, julča	6	11,8
	pindík, pindik	22	43,1
	pind'a, pind'our(ek)	13	25,5
	pipík	5	9,8
	šulinec	4	7,8
	nepojmenovávají	3	5,9

Mezi nejčastější pojmenování tedy patří pipina, pindík a jejich obměny. V případě ženských pohlavních orgánů byly dále uvedeny tyto názvy: preka či prcina (3x), pinda či pindička (3x), cikulka, buchtička (2x), myška, broskvička, boženka, šuška, šušulka, minda, fifinka a pipi (1x). U mužských napsali respondenti dále tyto odpovědi: bimbás, cikáč (3x), šulda, penis, camprdlík (2x), šulin, šášula, piňásek, čůránek, ferda, pišula, lulík, jarin, bimbula, pipísek, frantík, vrabčák, fifík a zvoneček (1x).

Za povšimnutí stojí, že u ženského pohlaví se neobjevil vůbec anatomický název pohlavních orgánů a u mužského pouze ve dvou případech.

Otázka č. 18: Učíte děti pojmenovávat pohlavní orgány anatomickými názvy (penis, vagína)?

Tab. 20 Učení anatomických názvů pohlavních orgánů

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Učení anatomických názvů pohlavních orgánů	ne	39	76,5
	ano	12	23,5

Ačkoli odborná literatura doporučuje učit děti anatomické názvy pohlavních orgánů (viz kapitola č. 6), stále více jak tři čtvrtiny z dotazovaných učitelů je nevyučuje.

Otázka č. 19: Viděl/a jste děti hrát si „na doktora“?

Tab. 21 Hra „na doktora“

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Hra „na doktora“	ne	17	33,3
	ano	34	66,7

Jak můžeme z tab. 19 vyčíst, dvě třetiny učitelů viděly děti hrát si „na doktora“. V šesti případech „ano“ odpovídaly učitelky, které jsou v praxi maximálně tři roky.

Ti, kteří odpověděli „ne“, přeskočili na otázku č. 21.

Otázka č. 20: Jaká byla Vaše reakce?

Tab. 22 Reakce učitelů na hru „na doktora“

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Reakce učitelů na hru „na doktora“	popovídání si o nevhodnosti ukazování si pohlavních orgánů na veřejnosti	10	29,4
	prohlédnutí si knih k tomuto tématu	1	2,9
	konzultace s rodiči	1	2,9
	běžná námětová hra bez zásahů	11	32,4
	námětová hra s dohledem a pedagogickým usměrňováním	11	32,4

Dle tab. 22 se poměrně velké procento dotazovaných zachovalo tak, jak by podle odborných publikací mělo – podívat se do knih a popovídat si s dětmi o tom. Je pravda, že v mateřské škole je běžné, ba velmi oblíbené, že si děti hrají na doktora v rámci námětové hry. Pozitivní je, že velké procento učitelů usměrňuje hranice těchto her.

Otázka č. 21: Jak byste zareagoval/a?

Otázka určená pouze těm, co v otázce č. 19 odpověděli „ne“.

Tab. 23 Předpokládaná reakce učitelů na hru „na doktora“

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Předpokládaná reakce učitelů na hru „na doktora“	popovídání si o nevhodnosti ukazování si pohlavních orgánů na veřejnosti	8	42,1
	prohlédnutí si knih k tomuto tématu	3	15,8
	konzultace s rodiči	1	5,3
	bez zásahu	3	15,8
	převést pozornost na jiné téma/jinou činnost	4	21,0

Ačkoliv se tito učitelé nesetkali u dětí s hrou „na doktora“, odpověděli, jak je v tab. 23 vidět, vesměs stejně dobře jako jejich kolegové, co již zkušenosti mají. Názory na řešení této situace jsou tedy jednotné.

Otázka č. 22: Proč by podle Vás děti měly mít základní informace ze sexuální výchovy?

Tab. 24 Význam sexuální výchovy u dětí z pohledu učitelů

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Význam sexuální výchovy u dětí z pohledu učitelů	důležitost v budoucnosti života dítěte	6	11,7
	přirozená součást života	9	17,6
	zamezení dezinformacím mezi dětmi	3	5,9
	využití zvědavosti dětí; bez ostychu, stydlivosti a s důvěrou	8	15,7
	prevence a ochrana před sexuálním	10	19,6

	zneužitím		
	základní znalost jako každá jiná	7	13,7
	znalost svého těla, hygienické návyky	4	7,9
	nepotřebují mít tyto znalosti	4	7,9

Jak ukazuje tab. 24, největší význam sexuální výchovy dětí vidí učitelé nejčastěji v oblastech prevence a ochrany dětí před sexuálním zneužíváním. Berou ji jako přirozenou součást života, tudíž by se elementární poznatky ze sexuální výchovy měly s dětmi probírat běžně jako každé jiné téma našeho života.

Otázka č. 23: Probíral/a jste někdy s dětmi samotné téma početí a porodu?

Tab. 25 Téma početí a porodu v MŠ

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Téma početí a porodu v MŠ	ne	31	60,8
	ano	20	39,2

Přestože dle tab. 25 většina respondentů vnímá znalosti ze sexuální výchovy jako přirozenou součást život, jen dvě pětiny probírají s dětmi téma početí a porodu.

Ti, kteří odpověděli „ne“, přeskočili na otázku č. 25.

Otázka č. 24: Jaké byly jejich reakce?

Tab. 26 Reakce dětí na téma početí a porod

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Reakce dětí na téma početí a porod	zvědavost	15	75,0
	smích	5	25,0
	stydlivost	1	5,0
	překvapenost	2	10,0
	informovanost z rodiny	4	20,0
	bez zájmu, bez emocí	2	10,0
	nepamatují si	1	5,0

Ve velké míře se v odpovědích na otázku č. 24 objevovaly výpovědi, že se děti velmi zajímaly o danou problematiku, doptávaly se a téměř vůbec se nestyděly. Spousta dětí má prý „vlastní“ zkušenosti a informace z rodiny.

Otázka č. 25: Řešil/a jste někdy konflikt s rodiči vzniklý právě z nějaké situace týkající se sexuální výchovy? Pokud ano, krátce popište.

Tab. 27 Řešení sexuálně zaměřeného konfliktu s rodiči

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Řešení sexuálně zaměřeného konfliktu s rodiči	ne	45	88,2
	ano	6	11,8

Jen minimální počet učitelů, jak můžeme vidět v tab. 27, řešilo tyto konflikty. Týkaly se především ukazování a hlazení pohlavních orgánů v umývárně či na lehátku v MŠ. Dvě odpovědi ovšem stojí za zveřejnění nejen z hlediska reakce rodiče, ale i samotného dítěte, které vidělo nebo slyšelo, co nemělo:

„Chlapeček na WC hladil jinému chlapečkovi zadeček penisem. Oznámila jsem to matce, ta se urazila.“ (žena, 18 – 30 let, 5 let praxe)

„Rodiče upozornili, že se děti před sebou svlékaly a že jeden chlapeček po druhém chtěl, aby mu lízal.“ (žena, 31 – 45 let, 17 let praxe)

Nyní následuje analýza pěti výroků, na které měli respondenti odpovídat na Likertově škále: plně souhlasím – souhlasím – mám nevyhraněný názor – nesouhlasím – plně nesouhlasím.

Výroky jsou vyhodnoceny souhrnně pod tab. 32.

Otázka č. 26: Výrok: Odpovědím na dětské „sexuální otázky“ se raději vyhýbám.

Tab. 28 Vyhýbání se odpovědím

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Vyhýbání se odpovědím	plně souhlasím	0	0,0
	souhlasím	2	3,9
	nevyhraněný názor	11	21,6

	nesouhlasím	16	31,4
	plně nesouhlasím	22	43,1

Otázka č. 27: Výrok: Mám problém před dětmi mluvit o sexuálních tématech.

Tab. 29 Obtíže s mluvením o sexuálních tématech před dětmi

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Obtíže s mluvením o sexuálních tématech před dětmi	plně souhlasím	0	0,0
	souhlasím	4	7,9
	nevyhraněný názor	10	19,6
	nesouhlasím	15	29,4
	plně nesouhlasím	22	43,1

Otázka č. 28: Výrok: Byl/a bych rád/a, kdyby sami rodiče předali dětem informace ze sexuální výchovy.

Tab. 30 Předání informací dětem od rodičů

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Předání informací dětem od rodičů	plně souhlasím	15	29,4
	souhlasím	17	33,3
	nevyhraněný názor	14	27,5
	nesouhlasím	1	2,0
	plně nesouhlasím	4	7,8

Otázka č. 29: Výrok: Děti mají z rodin dostatek informací týkajících se sexuální výchovy.

Tab. 31 Dostatek informací z rodiny

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Dostatek informací z rodiny	plně souhlasím	0	9,8
	souhlasím	4	29,4
	nevyhraněný názor	27	21,6
	nesouhlasím	13	25,5
	plně nesouhlasím	7	13,7

Otázka č. 30: Výrok: Dětem by se hned po jejich první otázce týkající se tématu sexuální výchovy měly říci pravdivé informace (k oplodnění je zapotřebí spermie a vajíčka, mužské a ženské pohlavní orgány se nazývají penis a vagína, ...).

Tab. 32 Pravdivé informace po první sexuální otázce dítěte

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Pravdivé informace po první sexuální otázce dítěte	plně souhlasím	5	9,8
	souhlasím	15	29,4
	nevyhraněný názor	11	21,6
	nesouhlasím	13	25,5
	plně nesouhlasím	7	13,7

Více jak 70% respondentů (tab. 28) se dětským zvědavým otázkám ohledně sexuální výchovy nevyhýbá, ani nemá problém si o sexuálních tématech s dětmi pohovořit (tab. 29). Nicméně by většina ocenila, kdyby rodiče předali informace dětem sami (tab. 30). Téměř 40% si ale uvědomuje, že informace od rodičů nejsou dostačující (tab. 31). Ve výroku (otázka č. 30), zda dětem říci po jejich první otázce pravdivé informace, nemohu zhodnotit, na jakou stranu se učitelé přiklánějí. Přesně 20 učitelů si myslí, že „ano“, dalších dvacet odpovědělo „ne“ a zbylých jedenáct se nemohlo nebo se nechtělo rozhodnout, na kterou stranu se má přiklonit.

Otázka č. 31: Vypište alespoň 5 znalostí týkajících se sexuální výchovy, které má dítě před vstupem na základní školu.

Tab. 33 Základní znalosti dětí ze sexuální výchovy před vstupem na základní školu

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Základní znalosti dětí ze sexuální výchovy před vstupem na základní školu	rozdíly mezi mužem a ženou	31	60,8
	žena a muž mají rozdílné pohlavní orgány	9	17,6
	pojmenuje pohlavní orgány	16	31,4
	na zplození je potřeba muž a žena	4	7,8
	dítě se na narodí, narodí se jen z ženy	18	35,3

	žena má vajíčka, muž spermie	5	9,8
	ví, jak si lidé vyjadřují lásku	7	13,7
	tolerance k druhému pohlaví a k odlišnostem mezi lidmi	5	9,8
	zná rozdíl mezi vhodnými a nevhodnými doteky	12	23,5
	znalost svého těla, ochrana a hygiena	25	49,0
	rozumí cyklu života	19	37,3
	rozumí rozdílným sociálním rolím v rodině	8	15,7
	nemohu posoudit, nevím, nemají znalosti	9	17,6

V poslední tabulce (tab. 33) se odráží učitelské pojetí významu sexuální výchovy u dětí předškolního dítěte zmíněné v tab. 23. To, co je pro učitele důležité, se promítne do předaných znalostí a zkušeností, které děti během docházení do mateřské školy nasbírají.

Pokud měl některý z učitelů chuť se k některé otázce vyjádřit, či se rozepsat k tématu, dostal možnost v poslední nepovinné otázce. Tuto nabídku využilo celkem 11 respondentů. Zde jsou uvedeny dle mého názoru nejzajímavější, nejvíce se vztahující a podtrhující celou ideu sexuální výchovy dítěte předškolního věku.

„Domnívám se, že součástí sexuální výchovy v širším smyslu je i jakákoliv aktivita posilující sebevědomí dítěte a jeho kladné sebepojetí.“ (žena, 31 – 45 let , 20 let praxe)

„Se sexuální výchovou by měli začít rodiče a škola navazovat na tyto informace, samozřejmě s přihlédnutím k věku dítěte.“ (žena, 46 – 60 let , 20 let praxe)

„Když jsem chtěla navštívit seminář zaměřený na tuto problematiku, byl zrušen pro malý počet zájemců, a to je pro mě nepochopitelné! Sama bych se chtěla v této otázce vzdělávat a získávat informace od odborníků.“ (žena, 31 – 45 let , 33 let praxe)

Nyní následuje vyhodnocení kratšího dotazníku pro rodiče dětí předškolního věku. V závěru budou tyto dva dotazníky srovnány a bude odpovězeno na výzkumné otázky.

8.3.2 Analýza výsledku dotazníku pro rodiče dětí předškolního věku

V následujících tabulkách č. 33 – 36 jsou základní informace týkající se respondentů.

Tab. 34 Pohlaví respondentů

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Pohlaví	žena	78	88,6
	muž	10	11,4

Tab. 35 Věk respondentů

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Věk	18 – 30 let	12	13,6
	31 – 45 let	74	84,1
	46 – 60 let	2	2,3
	60 a více let	0	0,0

Tab. 36 Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Nejvyšší dosažené vzdělání	základní	0	0
	střední bez maturity/ vyučen	2	2,3
	střední s maturitou	25	28,4
	vyšší odborné	8	9,1
	vysokoškolské	53	60,2

Tab. 37 Počet dětí

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Počet dětí	1	19	21,6
	2	54	61,4
	3	12	13,6
	4	3	3,4

Dotazník určený rodičům dětí předškolního věku vyplnily převážně ženy. Největší zastoupení respondentů je ve věku 31 – 45 let s nejvyšším dosaženým vzděláním vysokoškolským. Většina odpovídajících má dvě děti.

Otázka č. 5: Kolik je dítěti/dětem let?

V tabulce jsou započítány pouze děti předškolního věku.

Tab. 38 Věkové rozložení dětí předškolního věku

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Věkové rozložení dětí předškolního věku	3 roky	29	33,0
	4 roky	22	25,0
	5 let	27	30,7
	6 let	20	22,7
	7 let	13	14,8

Podle tab. 38 mají největší zastoupení děti ve věku tří a pěti let.

Otázka č. 6: Plánujete mít další děti? Pokud ano, kolik?

Tab. 39 Další plánované děti

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Další děti	ne	56	63,6
	ano	32	36,4

Tab. 40 Další plánované děti ve vztahu k počtu nyníšších

		Počet dalších plánovaných dětí		
		1 další dítě	2 další děti	nejsme rozhodnuti
Počet dětí	1 dítě	7 (21,9%)	4 (12,5%)	1 (3,1%)
	2 děti	11 (34,4%)	1 (3,1%)	2 (6,2%)
	3 děti	3 (9,5 %)	1 (3,1%)	2 (6,2%)
	4 děti	0 (0,0%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)

Z tabulky č. 40 vyplývá, že většina rodičů z těch, co další děti plánují, chce mít ve výsledku nejméně tři děti. Alespoň děti nebudou ochuzeny o možnost vidět, jak se v mamince vyvíjí jejich budoucí sourozenec.

Otázka č. 7: Máte doma knihy o lidském těle? Pokud ano, jaké?

Tab. 41 Knihy o lidském těle

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Knihy o lidském těle	ne	21	23,9
	ano	67	76,1

Ti, kteří odpověděli „ne“, přeskočili na otázku č. 9.

Tab. 42 Knihy o lidském těle v rodině

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Knihy o lidském těle v rodině	knihy pro děti	22	32,8
	encyklopedie	36	53,7
	učebnice	12	18,0
	leporelo	2	3,0

Otázka č. 8: Prohlížíte si je s dětmi?

Tab. 43 Prohlížení knih o lidském těle

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Prohlížení knih	ne	13	19,4
	ano	54	80,6

Nejvíce se v knihovnách objevují encyklopedie typu anatomie lidského těla. Dále respondenti uvedli jmenovité názvy knih jako: „Podívej se do svého těla“ (Svojtka&Co., 2003), „Už vím proč“ (Saniová, 2005), „Jak jsem přišel na svět“ (Janouchová, 2006), „Objevujeme 3D lidské tělo“ (Svojtka&Co., 2010), „Velká kniha o mateřství“ (Behinová, 2012), „Zvědavý pozorovatel – Lidské tělo“ (Parker, 2002). Přesné názvy leporel žádný z respondentů neuvedl.

Relativně velké procento rodičů sice knihy o lidském těle má (tab. 41), ale s dětmi si je neprohlíží (tab. 43).

Otázka č. 9: Máte doma knihy přibližující dětem sexuální výchovu? Pokud ano, jaké?

Tab. 44 Knihy přibližující sexuální výchovu v rodině

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Knihy přibližující sexuální výchovu	ne	58	66,0
	ano	30	34,0

Ti, kteří odpověděli „ne“, přeskočili na otázku č. 11.

Tab. 45 Knihy přibližující sexuální výchovu v rodině

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Knihy přibližující sexuální výchovu v rodině	knihy přímo zaměřené na sexuální výchovu dětí	23	76,7
	vybrané kapitoly z encyklopedie	9	3,0
	učebnice	3	1,0

Jak můžeme vidět v tab. 44 a tab. 45, z výsledků vyplývá, že se v rodinách knihy tohoto typu příliš neobjevují. Kdo ovšem takové knihy má, pamatuje si jejich název, či aspoň využije encyklopedií nebo učebnic. Mezi konkrétními názvy knih účelně přibližujícími sexuální výchovu dětem se objevily publikace: 4x „Jak jsem přišel na svět“ (Janouchová, 2006), 3x „Moje první knížka o sexu“ (Díaz, 2009), 2x „Encyklopedie pohlavního života 7 – 9let“ (Verdoux, 1997), 1x „Andílek ve vodách“ (Doman, Hatke, 2012), „Krtek a maminka“ (Miller, Doskočilová, 2008), „Povídej mi, jak jsem se narodil“ (Jirásková, 2014), „Už vím, proč jsem tady“ (Mareš, 2003), „Máme doma miminko“ (Masaracchiová, 2009), „Maminčino břicho“ (Masaracchiová, 2009), „Naše malá Anička“ (Masaracchiová, 2010), „Anička se těší na miminko“ (Rožnovská, 2012).

Otázka č. 10: Prohlížíte si s dětmi?

Tab. 46 Prohlížení si knížek se sexuální tematikou

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Prohlížení knih	ne	6	20
	ano	24	80

V tab. 46 z 80 % kladných odpovědí někteří rodiče napsali, že děti tyto knihy milují. Ti respondenti, kteří vlastní publikace o sexuální výchově a neprohlížíjí si je s dětmi, mají ve 3 případech děti tříleté, v jednom čtyřleté a ve dvou pětileté.

Otázka č. 11: Od koho máte Vy osobně nejvíce informací ze sexuální výchovy?

Tab. 47 Získání vlastních zkušeností ze sexuální výchovy

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Získání vlastních zkušeností ze sexuální výchovy	rodiče	18	20,5
	kamarádi	27	30,7
	masmédia	17	19,3
	knihy a časopisy	19	21,6
	škola	8	9,1
	vlastní zkušenosti	4	4,5
	pan farář	1	1,1
	nepamatuji si	2	2,3

Rodiče, kteří si nevybrali jednu z možností „rodiče“, „kamarádi“, „masmédia“, mohli zvolit čtvrtou odpověď „jiné“. Zde respondenti odpovídali většinou vícečetnými zdroji informací (tab. 47). Nejvíce se objevila kombinace „kamarádi a knihy“.

Otázka č. 12: Napište prvních pět slov, které Vás napadnou k pojmu sexuální výchova.

Tab. 48 Prvních 5 slov k pojmu sexuální výchova - rodiče

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
První 5 slov k pojmu sexuální výchova	pohlaví, pohlavní rozdíly, pohlavní znaky, názvy pohlavních orgánů	28	31,8
	rodina, rodičovství, dítě	31	35,2
	láska, vztahy	39	44,3
	lidské tělo, hygiena	15	17,0
	cyklus života	38	43,1
	překonání studu	17	19,3
	pohlavní styk, vzrušení, intimita	38	43,2

	prevence, ochrana (před sexuálním zneužíváním, neplánovaným těhotenstvím), bezpečí	54	61,4
	osvěta, upřímnost, přirozenost, přiměřenost	16	18,2
	informovanost, připravenost, nutnost, zvědavost	13	14,8
	cyklus života	38	43,2

Překvapilo mne, že nejvíce se rodiče zmínili o bezpečí dětí a o ochraně před sexuálními deviacemi či ochranou před neplánovaným těhotenstvím (tab. 48). Dále respondenti zmiňovali 10x smích, legrace, trapnost, 10x projevy něžnosti – líbání, hlazení, polibek, doteky atd. Nejčastěji, celkem osmkrát, rodiče napsali jako první slovo: „zodpovědnost“, šestkrát slovo „láska“ a pětkrát názvy pohlavních orgánů.

Otázka č. 13: Zeptalo se Vás dítě (ve věku 3 – 6 let) na otázku "Jak se dělají/kde se berou děti?"?

Tab. 49 Položení otázky dítěte: „Jak se dělají/kde se berou děti? “

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Položení otázky dítěte: „Jak se dělají/kde se berou děti? “	ne	31	35,2
	ano	57	64,8

Jak je v tab. 49 vidět, více než polovina rodičů se s touto otázkou již setkala. Ti, co odpověděli „ne“, přeskočili na otázku č. 17.

Otázka č. 14: Jak jste odpověděl/a?

Tab. 50 Odpovědi rodičů na otázku „Jak se dělají/kde se berou děti?“

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Odpovědi na otázku „Jak se dělají/kde se berou děti?“	láska dvou lidí	30	52,6
	přání mít dítě	8	14,0
	mazlení, milování	6	10,5
	semínko v bříšku	6	10,5
	semínko a vajíčko v bříšku	4	7,0
	spermie a vajíčko v bříšku	16	28,1
	dítě roste v bříšku	28	49,1
	narodí se	19	33,3
	narodí se v porodnici	4	7,0
	stejně jako u zvířat	2	3,5

Úplně stejně jako u dotazníků učitelů mateřských škol (viz tab. 14) skončilo na prvním místě zmínění lásky dvou lidí (učitelé 54,2 %, rodiče 52,6 %), na druhém, že dítě roste v bříšku (učitelé 37,5 %, rodiče 49,1 %) a na třetím, že se dítě narodí a nekupuje se například v obchodním domě (učitelé 25,0 % rodiče 33,3 %). Pokud bychom ovšem připočítali i počet odpovědí se zmíněním, že se dítě narodí v nemocnici, pořadí by se v případě četnosti rodičovských odpovědí prohodilo (učitelé 33,3 %, rodiče 40,3 %).

Za pozornost dále stojí fakt, že se v dotaznicích velmi liší procentuální zastoupení ve zmínění „spojení spermie a vajíčka v bříšku“. Učitelé tuto předávanou informaci zmínili pouze v 8,3 % odpovědí a rodiče v téměř 30 %.

Otázka č. 15: Kolik dětí bylo?

Tab. 51 Věk dítěte, kdy se zeptalo na otázku „Jak se dělají/kde se berou děti?“

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Věk dítěte, když se zeptalo	2 roky	8	14,0
	3 roky	17	29,7
	4 roky	16	28,0
	5 let	11	19,2
	6 let	3	5,6

Otázka č. 16: Co si myslíte, že bylo hlavním podnětem k položení této otázky?

Tab. 52 Podněty k položení otázky

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Podněty k položení otázky	těhotenství v rodině či v blízkém okolí	28	49,1
	sexuální scéna v televizi	3	5,3
	zvědavost	14	24,6
	narození mláďat zvířat	2	3,5
	školka	4	7,0
	nepamatuji si	6	10,5

Tabulka č. 51 zjevně potvrzuje, že se děti začínají ptát na první otázky ze sexuální výchovy již kolem třetího až čtvrtého roku života. Nejčastějším podnětem (tab.52), jak potvrzuje i tab. 15, je všímavost a následná čistá zvědavost dětí.

Otázka č. 17: Jak byste odpověděl/a?

Tato otázka byla určena pouze těm respondentům, kteří v otázce č. 13 odpověděli „ne“.

Tab. 53 Teoretické odpovědi na otázku „Jak se dělají/kde se berou děti?“

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Teoretické odpovědi na otázku „Jak se dělají/kde se berou děti?“	láska dvou lidí	12	38,7
	přání mít dítě	1	3,2
	mazlení, milování	3	9,7
	semínko v bříšku	7	22,6
	spermie a vajíčko v bříšku	8	25,8
	dítě roste v bříšku	6	19,4
	narodí se	11	35,5

Porovnáme-li tab. 15, tab. 17., tab. 50 a tab. 53, zjistíme, že na prvním místě se vždy dětem zmiňuje láska dvou lidí. Za povšimnutí v tab. 53 opět stojí velmi časté zmínění anatomických názvů pohlavních buněk.

Otázka č. 18: Jak doma před dítětem nazýváte mužské a ženské pohlavní orgány?

Tab. 54 Nejčastější pojmenovávání pohlavních orgánů v rodině

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Pojmenování pohlavních orgánů v rodině	pipin(k)a	35	40,0
	kačenka, kachnička, kačka	7	7,6
	julinka, julča	3	3,4
	preka, prcin(k)a	12	13,6
	pindík, pindik	45	51,1
	pind'a, pind'our(ek), pind'ula	14	16,0
	šulinec	7	8,0
	penis a vagína	13	14,8
	nepojmenovávají	9	10,2

Jak z tab. 54 můžeme vidět, rodiče potvrdili, že mezi nejpoužívanější názvy pro pohlavní orgány se u dětí používá pipina, pindík a jejich obměny. Dále byla uvedena tato pojmenování: 2x pytlík, 1x ocásek, pipín, cvrliček, cvrček, ferda, pindulín, fanfán, pipi, mimi, dírka, dadulka, cikulka, pulinka, předeček, buchta, frd'ousa, pipuna, pindulína, pindulka, jaruna, frnda, mušlička, fifinka.

Ačkoliv se v 15 % odpovědí v tab. 54 objevily i přesné anatomické názvy pohlavních orgánů, tak jak tab. 18 dokazuje, děti je k pojmenování spíše nepoužívají. Překvapivá je i informace z tab. 54, že v každé osmé rodině se pohlavní orgány nijak nepojmenovávají.

Otázka č. 19: Výrok: Na otázku tříletého dítěte "Kde se berou děti?" je plně dostačující odpověď: "Dítě přinese čáp nebo vrána". Pokud ne, proč?

Tab. 55 Dostačující odpověď

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Dostačující odpověď	ano	9	10,2
	ne	79	89,8

Rodiče odpovídající v tabulce č. 55 „ne“ byli za jedno, že je to lež a nesmysl. Podle nich většina dětí už ví z pozorování svého okolí, jak vypadají těhotné ženy. Spousta respondentů si uvědomuje, že by tím dítě mohlo ztratit důvěru k rodiči, kdyby následně zjistilo pravdu.

Nyní následuje dalších šest výroků, na které respondenti odpovídali opět na Likertově škále.

Otázka č. 20: Výrok: Odpovídám na dětské „sexuální otázky“ se vůbec nevyhýbám.

Tab. 56 Otevřenost rodičů k sexuálním otázkám dětí

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Otevřenost rodičů k sexuálním otázkám dětí	plně souhlasím	37	42,0
	souhlasím	40	45,5
	nevyhraněný názor	8	9,1
	nesouhlasím	2	2,3
	plně nesouhlasím	1	1,1

Otázka č. 21: Výrok: Byl/a bych rád/a, kdyby mé dítě mělo nejvíce informací týkajících se sexuální výchovy ode mne.

Tab. 57 Nejvíce informací od rodičů

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Nejvíce informací od rodiče	plně souhlasím	45	51,1
	souhlasím	30	34,1
	nevyhraněný názor	11	12,5
	nesouhlasím	0	0,0
	plně nesouhlasím	2	2,3

Otázka č. 22: Výrok: Byl/a bych rád/a, kdyby mému dítěti předali informace o sexuální výchově výhradně pedagogové v MŠ.

Tab. 58 Informace výhradně od pedagogů MŠ

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Informace od pedagogů MŠ	plně souhlasím	1	1,1
	souhlasím	4	4,5
	nevyhraněný názor	14	15,9
	nesouhlasím	33	37,5
	plně nesouhlasím	36	41,0

Téměř 90% respondentů je velmi otevřených k dětským sexuálníм otázkám (tab. 56), což je pravděpodobně způsobeno tím, že by byli rádi, aby děti získaly informace ze sexuální výchovy převážně v rodině (tab. 57) než v mateřské škole od pedagogů (tab. 58).

Otázka č. 23: Výrok: Dětem by se hned po jejich první otázce týkající se tématu sexuální výchovy měly říci pravdivé informace (k oplodnění je zapotřebí spermie a vajíčka, mužské a ženské pohlavní orgány se nazývají penis a vagina, ...).

Tab. 59 Pravdivé informace po první sexuální otázce dítěte

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Pravdivé informace po první sexuální otázce dítěte	plně souhlasím	10	11,4
	souhlasím	24	27,2
	nevyhraněný názor	29	33,0
	nesouhlasím	22	25,0
	plně nesouhlasím	3	3,4

Jak ukazuje tab. 59, v této otázce se rodiče rozdělili téměř na přesné třetiny. Na rozdíl od učitelů mateřských škol (viz tab. 32) je zde méně záporných odpovědí, celkem o 10 %.

Otázka č. 24: Výrok: Moji rodiče se se mnou o sexuální výchově bavili vždy otevřeně.

Tab. 60 Otevřenost respondentových rodičů

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Otevřenost respondentových rodičů	plně souhlasím	4	4,5
	souhlasím	15	17,1
	nevyhraněný názor	15	17,1
	nesouhlasím	34	38,6
	plně nesouhlasím	20	22,7

Otázka č. 25: Výrok: Chci se svým dítětem mluvit víc o sexu, než mluvili mí rodiče se mnou.

Tab. 61 Otevřenost rodičů k sexuální výchově

		Absolutní počet	Relativní počet (%)
Otevřenost rodičů	plně souhlasím	52	59,2
	souhlasím	20	22,7
	nevyhraněný názor	12	13,6
	nesouhlasím	3	3,4
	plně nesouhlasím	1	1,1

Z tab. 60 a tab. 61 jasně vyplývá, že dnešní rodiče dětí si uvědomují, že jejich rodiče se s nimi nebavili o sexuálních tématech dostatečně a chtějí tento fakt u svých dětí změnit.

Otázka č. 26: Mé dítě:

Zde měli respondenti zaškrtnout, co všechno jejich dítě zná, ví či má v povědomí.

K zaškrtnutí byly tyto možnosti:

- a) ví, že žena a muž mají rozdílné pohlavní orgány
- b) ví, jak tyto orgány nazvat
- c) ví, že na zplození dítěte je potřeba muž a žena
- d) ví, že se dítě může narodit jen z ženy
- e) ví, jak si lidé vyjadřují lásku
- f) má v podvědomí, že by se dítě mělo rodit z lásky dvou lidí a mělo by vyrůstat v úplné rodině
- g) má povědomí o tom, že ne všechny děti vyrůstají v rodinách, se svými rodiči
- h) zná rozdíl mezi vhodnými a nevhodnými doteky

Protože odpovídali rodiče různě starých dětí, bude tato otázka vyhodnocena v závislosti na věku dítěte a znalostí, které respondenti měli možnost zaškrtnout.

Tab. 62 Znalosti dítěte v závislosti na jeho věku

Mé dítě:		3 roky	4 roky	5 let	6 let	7 let
ví, že žena a muž mají rozdílné pohlavní orgány	Absolutní hodnota	27	22	26	19	13
	Relativní hodnota (%)	93,1	100,0	96,3	95,0	100,0
ví, jak tyto orgány nazvat	Absolutní hodnota	15	14	17	14	9
	Relativní hodnota (%)	51,7	63,6	63,0	70,0	69,2
ví, že na zplození dítěte je potřeba muž a žena	Absolutní hodnota	19	19	21	17	10
	Relativní hodnota (%)	65,5	86,4	77,8	85,0	77,0
ví, že se dítě může narodit jen z ženy	Absolutní hodnota	20	21	25	18	13
	Relativní hodnota (%)	69,0	95,5	92,6	90,0	100,0
ví, jak si lidé vyjadřují lásku	Absolutní hodnota	20	17	19	15	9
	Relativní hodnota (%)	69,0	77,3	70,4	75,0	69,2
má v podvědomí, že by se dítě mělo rodit z lásky dvou lidí a mělo by vyrůstat v úplné rodině	Absolutní hodnota	17	17	23	15	8
	Relativní hodnota (%)	58,6	77,3	85,2	75,0	61,5
má povědomí o tom, že ne všechny děti vyrůstají v rodinách, se svými rodiči	Absolutní hodnota	16	12	21	18	11
	Relativní hodnota (%)	55,2	54,5	77,8	90,0	84,6
zná rozdíl mezi vhodnými a nevhodnými doteky	Absolutní hodnota	6	11	14	10	8
	Relativní hodnota (%)	20,7	50,0	51,9	50,0	61,5

Jak si z tab. 62 můžeme povšimnout, znalosti dětí se vzhledem k jejich věku úměrně zvyšují. Alarmující jsou ale čísla v posledním řádku. Před vstupem do školy jen necelé dvě třetiny dětí rozeznají, jaký je rozdíl mezi vhodnými a nevhodnými dotyky.

Pokud měl některý z rodičů potřebu vyjádřit se k některé otázce, či se rozepsat k tématu, dostal možnost v poslední nepovinné otázce. Tuto možnost využilo celkem 7 respondentů. Pro věcnost uvádím jen jeden příklad, který stejně jako v případě učitelského dotazníku vyjadřuje myšlenku vztahující se k sexuální výchově dětí předškolního věku:

„Sexuální výchova je velmi ošemetné téma, obzvláště v raném věku. Nejvíce informací by měly děti získat v rodině vhodným způsobem. Nelíbí se mi přílišná otevřenost sexuálními otázkám ve školce, škole, kdy je dětem ukazováno mnoho modelů a příliš mnoho informací o sexu a není kladen důraz na klasickou rodinu, manželství, lásku, zodpovědnost.“ (žena, 31 – 45 let, 2 děti (3 a 6 let))

8.4 Shrnutí výsledku výzkumu

Za pomoci dotazníků jsme hledali odpovědi na tyto výzkumné otázky:

Výzkumná otázka č. 1: Zajímají se děti předškolního věku o odpovědi na otázky ze sexuální výchovy?

K této otázce se vztahovaly otázky č. 12 a č. 16 z učitelského a otázka č. 13 z rodičovského dotazníku. Dle odpovědí respondentů se opravdu děti zajímají o poznatky ze sexuální výchovy již v předškolním věku. Důkazem toho je tab. 50, kde rodiče potvrdili, že počáteční otázky ze sexuální výchovy přicházejí již ve 3 - 6 letech dítěte a v téměř polovině případů se zeptaly děti i paní učitelky v mateřské škole (tab. 14). Důvodem je hlavně zvědavost dětí a jejich všímání si okolního světa, ve kterém si například lehce všimnou nějaké těhotné maminky (tab. 16, tab. 52). V rodinách se pravděpodobně vzhledem k větší důvěře v rodiče zeptalo již 65 % dětí (tab. 49). Ze zbylých 35 % je ovšem 51 % dětí tříletých, u kterých se zájem o sexuální výchovu s velkou pravděpodobností teprve objeví.

Výzkumná otázka č. 2: Jaké možnosti dětem nabízí mateřská škola k získání vědomostí ze sexuální výchovy?

Na tuto otázku jsme nacházeli odpovědi ve většině odpovědí na otázky dotazníku pro učitele mateřských škol.

Začněme nejprve s materiálními podmínkami školy. V 97 % škol mají knihy o lidském těle, ať to jsou knihy pro děti, encyklopedie nebo leporela. Někteří respondenti se zmínili i o konkrétních didaktických pomůckách podporujících znalosti o lidském těle. V případě knih vztahujících se k sexuální výchově se počet výrazně snižuje lehce pod polovinu. Věřím ale, že pokud má učitel pozitivní vztah k sexuální výchově dětí, jistě naleznou dostačující materiály i v knihách o lidském těle.

Což nás přivádí k personálním podmínkám školy – tedy jaký vztah mají k sexuální výchově učitelé, zda zařazují elementární poznatky do vzdělávacích činností a zda vůbec cítí, že tato možnost zařazení může být zaštitěna Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání (dále jen RVP PV), potažmo Školním vzdělávacím programem (ŠVP). Jak z tab. 28 a tab. 29 vyplynulo, více jak 70 % učitelů nemá

problém před dětmi mluvit o sexuálních tématech, ani se takovým otázkám nevyhýbá. Téměř každá školka má v ŠVP zařazen integrovaný blok na téma lidské tělo (tab. 10) a díky tomu více jak tři čtvrtiny respondentů pocítují možnost zařadit sexuální výchovu do Třídního vzdělávacího programu (tab. 11). Na druhou stranu přes 40 % učitelů by bylo rádo, kdyby tyto informace předali rodiče dětem sami.

Smysl a význam sexuální výchovy vidí učitelé převážně v budoucnosti života dětí. Nejen aby onu výchovu braly jako přirozenou součást života, ale aby také věděly, jak se o svoje tělo starat, mít k němu úctu, a jak zabránit tomu, aby jim někdo ubližoval (tab. 24).

Výzkumná otázka č. 3: Jaký je vztah rodičů dětí k sexuální výchově?

Na třetí výzkumnou otázku nalezneme odpovědi respondentů v otázkách rodičovského dotazníku č. 7 – 12 a č. 19 – 24.

Dnešní vztah rodičů dětí předškolního věku k sexuální výchově je velmi pozitivní. Téměř 90 % respondentů uvedlo, že se nevyhýbají dětským „sexuálním“ otázkám (tab. 56) a chtěli by, aby jejich dítě z této problematiky mělo nejvíce informací právě od nich (85 %). Sedmdesát procent rodičů by ani neocenovalo, kdyby znalosti dětem předávali pedagogové z MŠ (tab. 58). O tématech sexuální výchovy chtějí mluvit se svým dítětem víc, než mluvili jejich rodiče s nimi (82 %). Jen 21 % odpovídajících uvedlo, že se s nimi jejich rodiče bavili o těchto otázkách vždy otevřeně, informace mají spíše od kamarádů (31 %), z knih a časopisů (21,6 %) či masmédií (19 %).

Ve většině knihoven domácností (76 %) se objevují knihy o lidském těle a 80 % rodičů si je s dětmi prohlíží (tab. 43). U knih přibližujících dětem sexuální výchovu je toto procento výrazně nižší (34 %), ale opět si je ve čtyřech pětinach případů rodiče s dětmi prohlížejí (tab. 42).

Výzkumná otázka č. 4: Za použití jakých slov a formulací jsou dětem sděleny odpovědi na jejich otázky týkající se sexuální výchovy?

Dle výsledků v tab. 59 a tab. 32 se respondenti přiklánějí k tomu, že by se dětem hned po jejich první „sexuální“ otázce měly říct pravdivé informace – učitelé se z procentuálního hlediska sice nerozhodli ani pro jednu stranu (39,2 % a 39,2 %), ale

rodiče s tímto výrokem souhlasí ve 38,6 % a jen ve 28,4 % ne. V téměř 90 % odpovědí se rodiče shodli v tom, že se dětem nemá říkat o čápovi a vráně, kteří nosí děti, protože je to nesmysl a zbytečné lhaní dětem.

Shrneme-li odpovědi učitelů v tab. 15 a tab. 17 a využijeme-li slov, které se v odpovědích objevily nejčastěji, vznikla by nám na otázku dítěte: „Jak se dělají/kde se berou děti?“ tato odpověď:

„Pokud se mají žena a muž rádi a přejí si mít miminko, mazlí se spolu, tatínek vloží mamince do bříška semínko – spermie a to najde v mamincině bříšku ukryté vajíčko. Za pár měsíců se narodí mamince z bříška miminko.“

Z odpovědí v tab. 50 a tab. 53 by vznikla velmi podobná odpověď. Odpovědi rodičů a učitelů se tedy ve výsledku neliší. Rodiče k vysvětlování využívají knih a někteří učitelé i didaktických pomůcek.

Výzkumná otázka č. 5: Jaké znalosti ze sexuální výchovy mají děti předškolního věku?

Shrneme-li tab. 32 a tab. 61, vznikne nám všeobecný přehled, jaké elementární znalosti ze sexuální výchovy má většina dětí předškolního věku. S ohledem na zvyšující se věk dětí se zvyšuje počet těchto poznatků:

- Rozezná rozdíl mezi mužem a ženou, ví, že muž a žena mají rozdílné orgány a ví, jak tyto orgány nazvat – bohužel ne anatomickými názvy, spíše domácími výrazy (tab. 53 a tab. 19).
- Rozumí cyklu života – ví, že na zplození je potřeba muže a ženy (a láska), dítě roste v ženě a z ní se i narodí (viz shrnutí výsledku výzkumu – výzkumná otázka č. 4). Dále má povědomí o tom, že i z něj bude jednou táta/máma, který/á jednou založí rodinu.
- Ví, jak si lidé vyjadřují lásku a toleruje odlišnosti druhého pohlaví.
- Zná své tělo a zásady hygieny. Poznává rozdíl mezi vhodnými a nevhodnými doteky a ví, že se má svěřit, pokud se mu něco nelíbí. V případě šestiletých dětí má tuto znalost jen 61 %.

8.5 Limity výzkumu

K zodpovězení výzkumných otázek byl zvolen jako výzkumný nástroj dotazník. Stejně jako ostatní výzkumné nástroje má i on své výhody a nevýhody. Mezi největší nevýhody dotazníku, a tudíž i limity výzkumu této práce, patří:

- a) Dotazník nemusí respondentovi vyhovovat (nepřehlednost, špatná srozumitelnost).
- b) Nelze se respondenta zeptat na podrobnější vysvětlení jeho odpovědí.
- c) Respondent se nás nemůže zeptat na doplňující informace, aby lépe pochopil zadanou otázku.
- d) Respondent nemusí odpovědět na všechny otázky.
- e) Respondent zvolí variantu odpovědi podle toho, co si myslí, že se od něj očekává, popřípadě zvolí variantu, kterou by jinak nezvolil. (Skutil a kol., 2011)

9 Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, jakými způsoby je dětem předškolního věku podávána problematika sexuální výchovy v rodině a v mateřské škole. Pomocí dotazníků bylo zjištěno, že se dětem předávají informace ústně povětšinou s využitím knih a v případě mateřských škol i didaktických pomůcek. Za významné zjištění považuji i to, že se učitelky zbytečně obávají reakcí rodičů, když v dobré víře dětem předávají pravdivé (za použití anatomických názvů pohlavních buněk a pohlavních orgánů) informace ze sexuální výchovy. Přitom rodiče také nejvíce využívají k vysvětlení otázek týkajících se početí a porodu správných anatomických výrazů místo slovních přirovnání.

Domnívám se, že práce poskytuje zajímavý vhled do problematiky sexuální výchovy dítěte předškolního věku. Může být přínosem pro studenty pedagogiky, učitele mateřských škol a (budoucí) rodiče, kteří se o tuto problematiku zajímají. Práce by se dala v budoucnu rozšířit o analýzu knih, které dětem sexuální výchovu přibližují a o kterých se zmiňují rodiče a učitelé v odpovědích na otázky dotazníků. Dalším výstupem by mohla být realizace projektu v mateřské škole na téma „Jak jsem přišel na svět“.

Sexuální výchova v předškolním věku je nezbytnou součástí života dítěte. Hlavním důvodem je, že již od malička by se v dítěti měl pěstovat pozitivní vztah k sexualitě, aby dítě nemělo předsudky a obavy z nevědomosti v pozdějším věku. Proto by se mělo využít přirozené zvědavosti dítěte v předškolním věku, aby se mohly položit základní kameny rodinných hodnot, které chtějí rodiče dítěti předat a vytvořila se důvěra ve vztahu rodič – dítě (Trojan, 1999). Pokud se budeme s dětmi o sexualitě bavit od útlého věku, budeme schopni vytvářet plodnou komunikaci v rodině, chránit dítě před případným sexuálním zneužíváním a připravíme ho na plnohodnotný, láskyplný sexuální život (Janiš, Marková, 2007).

Seznam použité literatury

1. AUGUSTYN, Józef., 1998. *Sexuální výchova v rodině a ve škole*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. ISBN 80-7192-331-1.
2. BEČKA, Karel., 1985. *Jak jsme přišli na svět: knížka pro zvědavé děti a jejich rodiče*. Praha: Avicenum.
3. BURDOVÁ, Ilona., 2011. *Jak s dětmi mluvit o sexu, manželství a rodičovství*. Brno: Jirí Brauner, Kartuziánské vydavatelství. ISBN 978-80-86953-83-0.
4. BRZEK, Antonín., 1993. *Průvodce sexualitou člověka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN 80-04-25814-x.
5. FRYDRYCHOVÁ, Marie., 1992. *Křesťanská rodinná výchova*. Brno: Nová naděje.
6. JANIŠ, Kamil a MARKOVÁ Dagmar., 2007. *Příspěvek k základům sexuální výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-807-0416-211.
7. JOYEUX, Henri., 1994. *Mami, jak přijde dítě na svět?*. Praha: Portál. ISBN 80-85282-95-x.
8. KNIHA, M. Sexualita a její tabu. In: Kolektiv autorů. *Děti a jejich sexualita - rádce pro rodiče a pedagogy..* V Brně: CPress, 2014, s. 11 - 35. ISBN 978-802-6402-909.
9. NEDOMA, K., BARTÁK, V., DOBIÁŠ, V. a ŠULC L., 1962. *Pohlavní život a výchova k manželství a rodičovství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství. 08-038-62.
10. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Doporučení MŠMT k sexuální výchově* [online]. 2010, [cit.10.3.2015]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/8260?highlightWords=sexu%C3%A1ln%C3%AD+v%C3%BDchova>
11. PRŮCHA, Jan., 2005. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-047-x.
12. PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří., 2013. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0403-9.

13. PLOTKA, I. a SCHMELYOVA, N. Psychological trauma in family. In: SVATOŠ, T. *Rodinná a sexuální výchova: dnešní reflexe a citlivá místa : sborník příspěvků ze 6. celostátní konference K aktuálním otázkám rodinné výchovy Hradec Králové 9.4.2003*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004, s. 23 - 24. ISBN 80-7041-078-7.
14. RABOCH, Jan., 1988. *Očima sexuologa*. Praha: Avicenum, zdravotní nakladatelství. 08-010-88.
15. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 48 s. [cit.10.3.2015]. ISBN 80-87000-00-5. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf
16. ŘÍČAN, Pavel., 2004. *Cesta životem - Vývojová psychologie*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-124-7
17. Sexuologický ústav. Historie české sexuologie. *Vfn.cz* [online]. © 2012 [cit.24.12.2014]. Dostupné z: <http://www.vfn.cz/pracoviste/kliniky-a-oddeleni/sexuologicky-ustav/historie-ceske-sexuologie/>
18. SKUTIL, Martin a kol., 2011. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-778-7.
19. SMOLÍKOVÁ, Katerina a HAJNOVÁ, Ružena., 1997. *Nez se dítě zeptá-: program sexuální výchovy dětí předškolního věku*. Praha: Portál. ISBN 80-717-8132-0.
20. STRETTI, S. a KAŇÁK, J. Jak s dětmi mluvit o sexualitě. In: Kolektiv autorů. *Děti a jejich sexualita - rádce pro rodiče a pedagogy*. V Brně: CPress, 2014, s. 163 - 199. ISBN 978-802-6402-909.
21. ŠILEROVÁ, Lenka., 2003. *Sexuální výchova: jak a proč mluvit s dětmi o sexualitě*. Praha: Grada. ISBN 80-247-0291-6.
22. ŠULOVÁ, L. *Sexuální výchova na školách*. In: ŠULOVÁ, L., FAIT, T. a WEISS, P. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf, c2011, 439 s. ISBN 978-807-3452-384.

23. ŠULOVÁ, L. *Sexuální výchova v mateřských školkách?*. In: ŠULOVÁ, L. *Problémové dítě a hra*, Praha: Raabe, 2008, 24 s. ISSN 1801-8351.
24. TROJAN, Ondřej., 2009. *Jak mluvit s dětmi o sexu: rádce pro rodiče a učitele*. Praha: Fragment. ISBN 978-80-253-0833-2.
25. TROJAN, Ondřej., 1999. *O čápech, vránách a dětech*. Praha: Grada. ISBN 80-7169-821-0.
26. UZEL, Radim., 2006. *Sexuální výchova*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí. ISBN 80-869-9169-5.
27. ZÄHME, Volker., 2005. *Co by děti měly znát: odhalování dětských světů : rodičovské omyly : co o svých dětech možná nevíte*. Čestlice: Rebo. ISBN 80-7234-420-x.

Seznam literatury (týkající se sexuální výchovy) zmíněné v odpovědích respondentů

1. BEHINOVÁ, Markéta, 2010. *Nová velká kniha o mateřství: od početí do věku 3 let*. Praha: Mladá fronta. Maminka (Mladá fronta). ISBN 978-80-204-2816-5.
2. *Co chci vědět o sexu.*, 2012. Praha: Svojtka & Co., ISBN 978-80-256-0900-2.
3. DÍAZ MORFA, José R., 2009. *Moje první knížka o sexu*. Ilustrace Vane. Praha: Ottovo nakladatelství, 2009, 99 s. ISBN 978-80-7360-861-3.
4. DOMAN, Regina., 2012. *Andílek ve vodách*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. ISBN 978-80-7195-400-2.
5. GIOMMI, Roberta a GOBBO Chiara., 2010. *Jsem holka: Jsem kluk*. Praha: Mladá fronta. ISBN 978-80-204-2081-7.
6. JANOUCH, Katerina., 2006. *Jak jsem přišel na svět*. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-1441-x.
7. JIRÁSKOVÁ, Vlasta., 2014. *Povídej mi, jak jsem se narodil*. ISBN 978-80-260-5964-6.

8. KAHN-NATHAN, Jacqueline., 1997. *Encyklopedie pohlavního života: 7-9 let.* Praha: Slovart. ISBN 80720901192.
9. LEE, Lonica., 2010. *Moje rodina.* Praha: Fragment. ISBN 978-80-253-0992-6.
10. MAREŠ, Pavel., 2003. *Už vím, proč jsem tady.* Praha: Tim 2,2. ISBN 80-86805-00-x.
11. MASARACCHIA, Regina a TASCHNER Ute., 2009. *Máme doma miminko: knížka pro děti o porodu, kojení, nošení, péči, spánku a mazleníčku.* Praha: DharmaGaia. ISBN 978-80-7436-001-5.
12. MASARACCHIA, Regina a TASCHNER Ute., 2009. *Maminčino břicho: knížka pro děti o těhotenství.* Praha: DharmaGaia. ISBN 978-80-7436-000-8.
13. MASARACCHIA, Regina a TASCHNER Ute., 2010. *Naše malá Anička: knížka pro děti o kojení, přikrmování, hraní a o prvních zoubcích.* Praha: DharmaGaia. ISBN 978-80-7436-007-7.
14. MILER, Zdeněk a DOSKOČILOVÁ Hana., 2008. *Krtek a maminka.* Praha: Albatros. ISBN 978-80-00-02208-6.
15. ROŽNOVSKÁ, Lenka., 2012. *Anička se těší na miminko.* Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0081-9.
16. SMOLÍKOVÁ, Katerina a HAJNOVÁ, Ružena., 1997. *Než se dítě zeptá-: program sexuální výchovy dětí předškolního věku.* Praha: Portál. ISBN 80-717-8132-0.
17. VICIANOVÁ, Helena a KAJAN, Karol., 2003. *Matko a jeho najmilší: Výchova k manželstvu a rodičovstvu.* Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum. ISBN 80-8052-068-2.

PŘÍLOHY

Příloha A - Dotazník pro učitele mateřských škol

Dobrý den,

jmenuji se Patricie Hýbnerová a jsem studentkou bakalářského oboru Učitelství pro mateřské školy Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové. Nyní pracuji na své bakalářské práci na téma Sexuální výchova dětí předškolního věku.

Cílem předkládaného dotazníku je zmapovat názory a zkušenosti učitelů mateřských škol týkající se sexuální výchovy u dětí předškolního věku. Vyplnění tohoto dotazníku je zcela anonymní a nemělo by Vám zabrat víc jak 15 minut. Pokud není uvedeno jinak, zakroužkujte vždy jen jednu odpověď.

Mnohokrát děkuji za Vaši ochotu.

1. Pohlaví

- a) Žena
- b) Muž

2. Věk

- a) 18 – 30 let
- b) 31 – 45 let
- c) 46 – 60 let
- d) 60 a více let

3. Nejvyšší dosažené vzdělání

- a) Základní
- b) Střední bez maturity/ vyučen
- c) Střední s maturitou
- d) Vyšší odborné
- e) Vysokoškolské

4. Jak dlouho pracujete v mateřské škole (dále jen MŠ)?

.....

5. Kolik dětí chodí do Vaší MŠ?

.....

6. Máte v MŠ knihy o lidském těle?

a) ano

Jaké?.....

.....

.....

b) ne

7. Máte v MŠ knihy přibližující dětem sexuální výchovu?

a) ano

Jaké?.....

.....

.....

b) ne

8. Máte ve Školním vzdělávacím programu MŠ zahrnuty témata týkající se lidského těla?

a) ano

b) ne

9. Nabízí Vám dle Vašeho názoru RVP PV možnost zahrnout sexuální výchovu do Třídního vzdělávacího programu?

ano - spíše ano - spíše ne - ne

10. Vypište prvních 5 slov, které Vás napadnou k pojmu sexuální výchova:

.....
.....
.....

11. Máte pocit, že jsou děti stydlivé, pokud se mají bavit o tématech týkajících se sexuální výchovy?

ano - spíše ano - spíše ne - ne

12. Zeptalo se Vás již dítě na otázku „Jak se dělají/kde se berou děti“?

a) ano

b) ne (nyní přeskočte na otázku č. 15)

13. Jak jste odpověděl/a?

.....
.....
.....

14. Co bylo hlavním podnětem k položení této otázky?

.....
.....

(nyní přeskočte na otázku č. 16)

15. Jak byste odpověděl/a?

.....
.....
.....

16. V kolika letech se dle Vašich zkušeností děti začínají zajímat o sexuální výchovu?

.....

17. Jakými názvy děti ve Vaší MŠ nejčastěji pojmenovávají pohlavní orgány?

.....

18. Učíte děti pojmenovávat pohlavní orgány anatomickými názvy (penis, vagína)?

a) ano

b) ne

19. Viděl/a jste děti hrát si „na doktora“?

a) ano

b) ne (nyní přeskočte na otázku č. 21)

20. Jaká byla Vaše reakce?

.....

.....

(nyní přeskočte na otázku č. 22)

21. Jak byste zareagoval/a?

.....

.....

.....

22. Proč by podle Vás děti měly mít základní informace ze sexuální výchovy?

.....

.....

.....

23. Probíral/a jste někdy s dětmi samotné téma početí a porodu?

a) ano

b) ne (nyní přeskočte na otázku č. 25)

24. Jaké byly jejich reakce?

.....
.....
.....

25. Řešil/a jste někdy konflikt s rodiči vzniklý právě z nějaké situace týkající se sexuální výchovy?

a) ano. Krátce popište situaci:

.....
.....
.....

b) ne

26. Výrok: Odpovídám na dětské „sexuální otázky“ se raději vyhýbám.

plně souhlasím - souhlasím - nevyhraněný názor - nesouhlasím - plně nesouhlasím

27. Výrok: Mám problém před dětmi mluvit o sexuálních tématech.

plně souhlasím - souhlasím - nevyhraněný názor - nesouhlasím - plně nesouhlasím

28. Výrok: Byl/a bych rád/a, kdyby sami rodiče předali dětem informace ze sexuální výchovy.

plně souhlasím - souhlasím - nevyhraněný názor - nesouhlasím - plně nesouhlasím

29. Výrok: Děti mají z rodin dostatek informací týkajících se sexuální výchovy.

plně souhlasím - souhlasím - nevyhraněný názor - nesouhlasím - plně nesouhlasím

30. Výrok: Dětem by se hned po jejich první otázce týkající se tématu sexuální výchovy měly říci pravdivé informace (k oplodnění je zapotřebí spermie a vajíčka, mužské a ženské pohlavní orgány se nazývají penis a vagína, ...).

plně souhlasím - souhlasím - nevyhraněný názor - nesouhlasím - plně nesouhlasím

31. Vypište alespoň 5 znalostí týkajících se sexuální výchovy, které dítě má před vstupem na základní školu.

1).....

.....

.....

2).....

.....

.....

3).....

.....

.....

4).....

.....

.....

5).....

.....

.....

Máte-li nějaké připomínky či chcete-li se k nějaké otázce rozepsat, můžete nyní:

.....

.....

.....

Příloha B - Dotazník pro rodiče dětí předškolního věku

Dobrý den,

jmenuji se Patricie Hýbnerová a jsem studentkou bakalářského oboru Učitelství pro mateřské školy Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové. Nyní pracuji na své bakalářské práci na téma Sexuální výchova dětí předškolního věku.

V návaznosti na bakalářskou práci je cílem dotazníku zmapovat názory a postoje rodičů vztahující se k tomuto tématu. Dotazník je určen pro rodiče, kteří mají děti ve věku od 3 do 6 let. Vyplnění tohoto dotazníku je zcela anonymní a nemělo by Vám zabrat víc jak 10 minut. Pokud není uvedeno jinak, zakroužkujte vždy jen jednu odpověď.

Mnohokrát děkuji za Vaši ochotu.

1. Pohlaví

- a) Žena
- b) Muž

2. Věk

- a) 18–30 let
- b) 31 – 45 let
- c) 46 – 60 let
- d) 60 a více let

3. Nejvyšší dosažené vzdělání

- f) Základní
- g) Střední bez maturity/ vyučen
- h) Střední s maturitou
- i) Vyšší odborné
- j) Vysokoškolské

4. Kolik dětí máte?

.....

5. Kolik je dítěti/dětem let?

.....

6. Plánujete mít další děti?

a) ano

Kolik?

b) ne

7. Máte doma knihy o lidském těle?

a) ano

Jaké?.....

.....
.....

b) ne (nyní přeskočte na otázku č. 9)

8. Prohlížíte si je s dětmi?

a) ano

b) ne

9. Máte doma knihy přibližující dětem sexuální výchovu?

a) ano

Jaké?.....

.....
.....

b) ne (nyní přeskočte na otázku č. 11)

10. Prohlížíte si je s nimi?

a) ano

b) ne

11. Od koho máte Vy osobně nejvíce informací ze sexuální výchovy?

a) rodiče

b) kamarádi

c) masmédia

d) jiné:

12. Napište prvních pět slov, které Vás napadnou k pojmu sexuální výchova:

.....
.....
.....

13. Zeptalo se Vás dítě (ve věku 3 – 6 let) na otázku „Jak se dělají/kde se berou děti?“?

a) ano

b) ne (nyní přeskočte na otázku č. 17)

14. Jak jste odpověděl/a?

.....
.....
.....

15. Kolik dětí bylo?

.....

16. Co si myslíte, že bylo hlavním podnětem k položení této otázky?

a) oznámení, že bude mít bratra/sestru

b) sexuální scéna v televizi

c) jiné:(nyní přeskočte na otázku č. 18)

17. Jak byste odpověděl/a?

.....
.....
.....

18. Jak doma před dítětem nazýváte mužské a ženské pohlavní orgány?

.....

19. Výrok: Na otázku tříletého dítěte „Kde se berou děti?“ je plně dostačující odpověď: „Dítě přinese čáp nebo vrána“.

a) ano

b) ne. Proč?.....

20. Výrok: Odpovídám na dětské „sexuální otázky“ se vůbec nevyhýbám.

plně souhlasím - souhlasím - nevyhraněný názor - nesouhlasím - plně nesouhlasím

21. Výrok: Byl/a bych rád/a, kdyby mé dítě mělo nejvíce informací týkajících se sexuální výchovy ode mne.

plně souhlasím - souhlasím - nevyhraněný názor - nesouhlasím - plně nesouhlasím

22. Výrok: Byl/a bych rád/a, kdyby mému dítěti předali informace o sexuální výchově výhradně pedagogové MŠ.

plně souhlasím - souhlasím - nevyhraněný názor - nesouhlasím - plně nesouhlasím

23. Výrok: Dětem by se hned po jejich první otázce týkající se tématu sexuální výchovy měly říci pravdivé informace (k oplodnění je zapotřebí spermie a vajíčka, mužské a ženské pohlavní orgány se nazývají penis a vagína, ...).

plně souhlasím - souhlasím - nevyhraněný názor - nesouhlasím - plně nesouhlasím

24. Výrok: Moji rodiče se se mnou o sexuální výchově bavili vždy otevřeně.

plně souhlasím - souhlasím - nevyhraněný názor - nesouhlasím - plně nesouhlasím

25. Výrok: Chci se svým dítětem mluvit víc o sexu, než mluvili mí rodiče se mnou.

plně souhlasím - souhlasím - nevyhraněný názor - nesouhlasím - plně nesouhlasím

26. Mé dítě: (možnost zaškrtnout více odpovědí)

a) ví, že žena a muž mají rozdílné pohlavní orgány

b) ví, jak tyto orgány nazvat

c) ví, že na zplození dítěte je potřeba muž a žena

d) ví, že se dítě může narodit jen z ženy

e) ví, jak si lidé vyjadřují lásku

c) má v podvědomí, že by se dítě mělo rodit z lásky dvou lidí a mělo by vyrůstat v úplné rodině

d) má povědomí o tom, že ne všechny děti vyrůstají v rodinách, se svými rodiči

e) zná rozdíl mezi vhodnými a nevhodnými doteky

Máte-li nějaké připomínky či chcete-li se k nějaké otázce rozepsat, můžete nyní:

.....

.....

.....